

Lichtkogel | 2016 | nr 3

> Zelfredzaamheid of zorgplicht?

Over schuivende
verantwoordelijkheden
tussen overheid en burger

12 De zorgplicht van de wegbeheerder

24 Gedeelde zorg voor de
leefomgeving

30 De ene burger is de andere niet

> PREVIEW

50 In Noord-Nederland draait het
om horizontale samenwerking

Trenddossier van en voor professionals in
Bereikbaarheid, Veiligheid en Leefbaarheid

EDITORIAL

Geachte lezer,

We zitten in een transitiefase waarin we op zoek zijn naar nieuwe verhoudingen tussen overheid, bedrijven en burgers. De nationale overheid trekt zich terug. Bedrijven willen meer ruimte en participeren steeds vaker in initiatieven om de samenleving vooruit te helpen. Daarbij gaat het hen niet alleen om kwantitatieve groei, maar ook om kwalitatieve groei en waarde. Ik noem dat een 'inclusieve economie'. De verschuivende oriëntatie van bedrijven wordt gewaardeerd door burgers, die op hun beurt ook zelf steeds vaker maatschappelijke initiatieven nemen.

Tegelijkertijd is er een revolutie gaande op het gebied van informatie- en communicatie-technologie (ICT) die diep in de samenleving doordringt. Dit opent allerlei mogelijkheden voor bedrijven om nieuwe vormen van ondernemerschap te starten, en voor burgers om zelf de regie te nemen over zaken die zij van waarde vinden. Of het nu gaat om mobiliteit, de leefomgeving of hun eigen gezondheid. Daarmee kan digitalisering bijdragen aan de werkgelegenheid en het maatschappelijk welbevinden.

Maar deze trends roepen ook zorgen op. Er ontstaan nieuwe banen maar er verdwijnen ook huidige banen, en lang niet iedereen kan probleemloos de overgang maken naar ander werk. Er dreigt een onderscheid te ontstaan tussen mensen – vooral met een hogere opleiding – die profiteren van de huidige ontwikkelingen, en mensen – vooral met een middelbare of lage opleiding – die de nadelige effecten ervan ondervinden. De SER pleit er in haar recent uitgebrachte verkenning *Mens & digitale technologie: samen aan het werk* daarom voor om de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt goed te monitoren, om zo nodig tussentijds te kunnen bijsturen. Naast werkgevers en werknemers heeft de overheid de zorgplicht om aanvullende maatregelen te nemen, zoals bijvoorbeeld (bij)scholing. Het streven is en blijft een inclusieve economie, waarin iedereen de kans krijgt mee te doen.

Mariëtte Hamer
Voorzitter Sociaal-Economische Raad

COLOFON

Uitgave

November 2016

Opdrachtgever

Rijkswaterstaat, Programma Strategische Verkenningen

Redactieraad

Ringo Ossewaarde (UTwente), Henk Vlessert (Achmea), Ardaan van Ravenzwaaij en Boudewijn Steur (ministerie van BZK), Herbert Korbbe (Korbbe en Hovelynck), Rutger van Zuidam (IntoBitcoin), Lilian van den Aarsen, Kees Roelofsma en Katja Stribos (ministerie van I&M), Jos van Kruisbergen en Cees Henk Oostinga (Rijkswaterstaat), Erna Ovaa (Rijkswaterstaat Strategische Verkenningen, voorzitter) en Annemiek Bosch (Rijkswaterstaat, coördinator Lichtkogel)

Redactie

Ardaan van Ravenzwaaij en Boudewijn Steur (ministerie van BZK), Annemieke Nijhof (Tauw), Bas Haring, Ingrid Zeegers (Portretten in Woorden), Bettina Gelderland (OmniBee), Nadinja Hettinga, Jetske Poland, Erna Ovaa en Annemiek Bosch (Rijkswaterstaat), Janine Tiekstra, Ed Coumans, Chris van der Hulst, Wies Peters, Nancy Visser en Eva Stijnman (Gloedcommunicatie)

Fotografie en illustraties

RWS Mediatheek/ Tineke Dijkstra (p47), RWS Mediatheek / Ivo Vrancken (p51), Marten van Dijl/ Milieudefensie (p43), Marieke de Lorijn (p39), Motivaction (p33), iStockphoto (p19, p31, p36, p37, p44, p52), Hollandse Hoogte/Flip Franssen (p26,27), Hollandse Hoogte/Sijmen Hendriks (p4,5), Hollandse Hoogte/Evert van Moort (cover, p1), Hollandse Hoogte/Herman Engbers (p2,3), Hollandse Hoogte/ Gerad Til Photo (p15), Hollandse Hoogte/Verbeeld foto en film (p12,13), Hollandse Hoogte/Amber Beckers (p28), Cees van de Wal (p8,9), Getty Images/ mathisworks (p16,17,18), Getty Images/ Gary Radler (p37), Marieke de Lorijn (p39), Tineke Dijkstra Fotografie (p24,25), Gerhard Witteveen (p35) Fraunhofer IPA, Jens Kilian (p40,41), United Photos/ Paul Vreeker (p49), Christiaan Krouwels (p1), ANP Foto / Huisman Media (p7)

Concept en vormgeving

Gloedcommunicatie

Druk

Total Graphics, Oss

Meer informatie

De Lichtkogel: annemiek.bosch@rws.nl
Programma Strategische Verkenningen:
erna.ovaa@rws.nl

Met **De Lichtkogel** wil Rijkswaterstaat een platform bieden voor de dialoog met partners over nieuwe trends en ontwikkelingen in onze omgeving en de consequenties voor onze organisatie(s).

INHOUD

Thema > Zelfredzaamheid of zorgplicht?

INTERVIEWS

- 4 **Verslaafd aan de verzorgingsstaat**
Paul Frissen
- 8 **Burgers betrekken bij het waterbeheer**
Roelof Bleker
- 12 **De zorgplicht van de wegbeheerder**
Antoine de Kort
- 16 **Een nieuwe fase in de informatiesamenleving**
Bert Mulder
- 24 **Gedeelde zorg voor de leefomgeving**
Harm Borgers, Ineke van der Hee en Joke van Wensem
- 36 **Inspiratie uit het sociale domein**
Aline Molenaar
- 40 **Zelfregie als medicijn**
Jeroen Kemperman

IN DE PRAKTIJK

- 11 **Onbewust van overstromingsgevaar**
- 15 **De rol van de markt in het verkeersmanagement**
- 19 **Soevereine burgers door de blockchaintechnologie**
- 43 **Een rechtszaak voor schone lucht**

BOEKRECENSIE

- 20 **Burgerkracht met Burgermacht**
Nadinja Hettinga
- 21 **Lees- en kijktips**

TERUGBLIK

- 22 **Denken vanuit de levenscyclus**

ESSAY

- 30 **De ene burger is de andere niet**
Boudewijn Steur en Ardaan van Ravenzwaaij

COLUMN

- 35 **Zorgplicht of zorgrecht?**
Annemieke Nijhof
- 39 **Wat als het minder gaat?**
Bas Haring

EXPERIENCE 6 DECEMBER

- 44 **Uitnodiging Systemische opstellingen over zelfredzaamheid en zorgplicht**

Trendwatch >

- 46 **Next generation DNA-analyse**
Andrew Segrave
- 48 **Een nieuwe vorm van innoveren: de makathon**
Suze van der Meulen

Preview >

- 50 **In Noord-Nederland draait het om horizontale samenwerking**
Max van den Berg

Verslaafd aan de verzorgingsstaat

De term zorgplicht duikt ineens overal op. Waarom? Volgens hoogleraar Bestuurskunde Paul Frissen heeft het te maken met het moeizame maatschappelijke afkickproces van de verzorgingsstaat. Over dubbele moraal en de illusie van zelfredzaamheid.

Door Ingrid Zeegers

Volgens Paul Frissen is de term zorgplicht een oxymoron, want zorg en plicht zijn verschillende normatieve begrippen die elkaar tegenspreken. “Zorg heeft te maken met compassie, lotsverbondenheid en verantwoordelijkheid. Plicht heeft een collectief karakter en kan door de staat worden afgedwongen.” De combinatie zorg-plicht blijkt een typisch Nederlands verschijnsel, het heeft te maken met onze normen en waarden. “Als in België een popfestival wordt getroffen door een orkaan is de algemene reactie: ‘Erg, maar het kan gebeuren.’ In Nederland zouden gelijk de vergunningsvoorwaarden worden aangescherpt. De organisatie van het festival zou bij een volgend event bovendien klimatologische expertise moeten inhuren.”

Onderliggende trends

Het opleggen van zorgplicht is een reactie van de overheid op maatschappelijke ontwikkelingen. Welke? “Het gaat in de eerste plaats over veranderende opvattingen over de relatie tussen burger en overheid. Dat is

niet nieuw, het speelt al jaren. En discussies over rechten en plichten van burgers zijn ook van alle tijden. De Europese trend is om de rol van de overheid kleiner te maken. Privatisering, verzelfstandiging, minder regels. In Nederland heet dat ‘terugtrekken van de overheid en participatiesamenleving’. Daarnaast zien we als trend dat burgers zelf allerlei initiatieven zijn gaan nemen, los van de overheid. Er ontstaan bijvoorbeeld allerlei zorg- en energiecoöperaties, en burgerinitiatieven rond de opvang van vluchtelingen.” Een derde belangrijke factor is de lange Nederlandse traditie om allerlei voorzieningen en solidariteit te organiseren vanuit een gevoel van vrijwilligheid, vaak gekoppeld aan eigen (religieuze) overtuigingen. “Mensen bepalen graag zelf met wie of wat ze solidair willen zijn.”

Als reactie op deze maatschappelijke trends introduceert de overheid de term zorgplicht. De overheid, zorg- en financiële instellingen, bedrijven en burgers: iedereen heeft zorgplicht. Waarom gebeurt dat? “Kennelijk vanuit een bezorgdheid dat als >

we het niet vastleggen, dingen niet gebeuren, of dat burgers tussen wal en schip vallen. Dat is de positieve uitleg. De negatieve interpretatie is dat de overheid het niet kan laten om zich met de wereld te bemoeien. Welke opvatting waar is, is afhankelijk van hoe je tegen de rol van de overheid aankijkt.”

Afkicken van de verzorgingsstaat

Overheidsbemoeienis of -bezorgdheid lijkt diep verankerd te zijn in onze verzorgingsstaat. Waarom is het zo lastig om er vanaf te komen? “Dat is een grote vraag. Het zit in onze Nederlandse cultuur. Niet alleen bij de overheid, ook bij burgers. Mensen willen voor zichzelf alle vrijheid, maar voor de buurman eisen ze maximale handhaving. Daarnaast zijn burgers verslaafd aan de voorzieningen van de verzorgingsstaat. En ten slotte heeft het ook met politieke macht te maken, die zit in gemeenten, provincies, departementen van de Rijksoverheid. Loslaten is voor iedereen moeilijk.” Verschilt de inmenging per domein? “Zeker, het zorgdomein is wel het meest extreme voorbeeld van collectieve bemoeienis. Het basispakket voor gezondheidszorg is er bijvoorbeeld ooit gekomen als een minimum-

pakket waarboven mensen zelf een eigen verzekering kunnen afsluiten. Maar ondertussen bevat het basispakket zo ongeveer alles. Zelfs een ivf-behandeling, terwijl je toch echt niet doodgaat als je geen kinderen hebt. Dan is er de oprukkende term preventie. Dat maakt de zorgplicht nog vele malen omvattender. Preventie klinkt namelijk als ‘voorkomen is beter dan genezen’. Maar in feite gaat de overheid vertellen hoe burgers moeten leven. En als u te dikke kinderen heeft, kunt u uit het ouderlijk gezag worden gezet.”

Wat zou de overheid bijvoorbeeld kunnen loslaten? “Dat is aan de politiek. Voor sommige zaken is het handig om het collectief geregeld te hebben, zoals het leger of dijken. Die zaken zijn er om iedereen te beschermen. Maar de verdeling van alle andere zaken is een politieke beslissing. Dat geldt ook voor de bescherming van collectieve goederen als lucht en geluid. Als je vindt dat alle Nederlanders recht hebben op schone lucht, dan moet je daar beslissingen over nemen. Dan wordt lucht dus ineens een schaars goed. In Nederland vinden we heel veel zaken schaars, en daarom hebben we ook zoveel regels.”

Decentralisatie vanuit een dubbele moraal

Gaat dat veranderen door de trend van een terugtrekkende overheid en de participatiesamenleving? “Ik hoor al dertig jaar dat dit gaat veranderen, maar mijn conclusie is dat de overheid alleen maar groter wordt. Decentralisaties zijn daarvan een goed voorbeeld. Dit is het idee: het Rijk zet de uitvoering van taken op afstand. Uit de praktijk weten we dan dat het Rijk zich er juist meer mee gaat bemoeien. Er komt een monitoringsprogramma, gevolgd door stevige evaluaties. Vervolgens zien gemeenten hun kans schoon om zich nog meer met de

Paul Frissen

Contact

frissen@nsob.nl

Paul Frissen is decaan en bestuursvoorzitter van de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB) in Den Haag en hoogleraar Bestuurskunde aan Tilburg University. Zijn belangrijkste thema van onderzoek is de staat en de rol van de politiek. Recent publiceerde hij *Het geheim van de laatste staat. Kritiek van de transparantie* (Boom, Amsterdam, 2016, derde druk).

burger te gaan bemoeien. Gemeenten gaan extra hard sturen. De interventies achter de voordeur nemen enorm toe.” Volgens Frissen zit er in de decentralisatie van overheidstaken dus een dubbele moraal: “Aan de ene kant is er een serieus voornemen om taken te decentraliseren - vooral vanuit bezuinigingsmotieven - en burgers meer ruimte te geven. Aan de andere kant worden burgers niet vertrouwd. De overheid heeft uitgesproken opvattingen over wat burgers met vrijheid moeten doen.”

De invloed van technologie

Kenneren weten dat de overheid over tien jaar is gehalveerd vanwege de vergrijzing en de uitstroom van pensioengerechtigden. Er werken dan domweg te weinig ambtenaren om alle huidige taken te kunnen uitvoeren. Dan moeten we toch wel afkicken van de verzorgingsstaat? “Nee hoor, volgens experts op het gebied van big data hoeft dat helemaal niet. Met informatietechnologie en kunstmatige intelligentie kunnen we

straks alles regelen met heel weinig mensen. Daarvoor gaan we nu onze leefomgeving volhangen met chips, camera's en sensoren en daar worden we dan zogenaamd heel gelukkig van. Dat is natuurlijk onzin! Het punt is dat de technologie de maakbaarheidsambities van de samenleving enorm heeft vergroot. Dat is zorgelijk.” Maar met het semantische web (web van verbanden tussen informatie op het internet) krijgen burgers toch zelf de macht over kennis die nu nog alleen bij professionals zit: dat is dan toch het toppunt van zelfredzaamheid? “Dat heb ik ook een tijd gedacht. Maar ik vind toch vrij veel bewijzen van het tegendeel. Grote internationale bedrijven en systemen à la Google en Facebook gebruiken burgers als productiemateriaal. Niks macht aan de burger. Integendeel: straks ben je als burger volkomen afhankelijk van de grillen van die internationale multinationals.” Zouden overheden dan niet veel meer moeten doen om te voorkomen dat we daar straks van afhankelijk worden? “Zeker. De overheid moet ons beschermen, burgers het recht geven op geheimen en het recht geven om te kunnen ontsnappen aan die systemen. Maar de overheid neemt daar een dubbele positie in. Ze maakt er namelijk zelf ook gebruik van.” <

“Met IT en kunstmatige intelligentie kunnen we straks alles regelen met heel weinig mensen.”

INTERVIEW

Burgers betrekken bij het waterbeheer

Zorgplicht blijft stevig verankerd

Door Ingrid Zeegers

Als er iets is in de leefomgeving dat burgers van oudsher zelf hebben gestuurd, dan is het wel water. Al in het jaar 1122 organiseerden twintig buurtschappen rond Utrecht samen de afdamming van de Kromme Rijn. Dijkgraaf Roelof Bleker van Waterschap Rivierenland over zorgplicht en zelfredzaamheid in het waterbeheer.

Wat betekent de wettelijke zorgplicht voor het werk van het waterschap?

“De achterliggende gedachte van de zorgplicht in de Omgevingswet is het aantal vergunningen terug te dringen en te vervangen door algemene regels en een meldingsplicht. Dat uitgangspunt was al ver doorgevoerd bij het Waterschap Rivierenland, maar het gaat nu nog verder. Op verzoek van Rijkswaterstaat bekijken we in een pilot of we nog meer kunnen loslaten. Burgers die zelf een sloot beheren, hoeven dan activiteiten die onder een algemene regel vallen niet meer bij ons te melden. Of dat kan, gaan we nu onderzoeken. Daarnaast is er ook de zorgplicht in de Waterwet. Die houdt in dat de overheid de wettelijke taak heeft om de primaire kering (dijken, duinen) aan de veiligheidseisen te laten voldoen. Die verantwoordelijkheid is stevig verankerd en dat vind ik ook logisch. We kiezen in Nederland immers voor preventie boven andere maatregelen. Als Waterschap Rivierenland beheren we honderden kilometers dijken. We willen de zorgplicht (een doelvoorschrift) dus zo inrichten dat het niet leidt tot extra bureaucratie. Dat willen andere waterschappen ook. Daarom nemen we samen

met anderen het voortouw om een landelijk format te ontwikkelen voor invulling van die zorgplicht.”

Kenners signaleren een verschuivende balans tussen collectieve en individuele verantwoordelijkheid voor de leefomgeving. Herkent u die verschuiving ook in discussies rond het waterbeheer?

“Ik herken de verschuivende balans, maar meer als een beleidsambitie van het Rijk en andere overheden, dan een werkelijk waarneembare ontwikkeling in de praktijk. Bij ons wordt er niet ineens méér aan de bel getrokken door groepen burgers die van alles willen. Wij hebben altijd al te maken met zelfbeheer door burgers, dat is niet nieuw. Denk aan mensen die her en der een hoogteverschil willen benutten om zelf energie op te wekken, of iets met recreatie willen doen. Ook is het soms voor individuele burgers mogelijk het dijkperceel voor de woning te huren en zo te onderhouden dat er een bloemrijke vegetatie komt. Voorwaarde daarbij is het behoud van een stevige grasmat.”

Stimuleren jullie burgers om actiever te worden?

“Ja, we hebben actief beleid voor burgerparticipatie. Dat thema wordt door veel waterschappen opgepakt in bestuursakkoorden. Communicatiecampagnes richten we vooral op concrete projecten, zoals dijkversterkingen of verbreding en herinrichting van oevers. Daarbij zoeken we naar ‘meekoppelkansen’. Als we tientallen miljoenen euro’s in een dijkproject stoppen, willen we dat er ook andere initiatieven kunnen meeprofiteren. De ideeën halen we actief op. Vroeger werden daarvoor informatieavonden georganiseerd voor belanghebbenden, en werd er een klankbordgroep opgetuigd. >

“De veiligheidsregio’s moeten de evacuatieplannen herijken op de verwachtingen van de zelfredzame burgers van deze tijd”

Tegenwoordig trekken we met een camper het gebied in. We gaan in gesprek met de inwoners van de dorpen, dan krijg je een breder beeld van wat er leeft.”

De OESO signaleerde in 2014 een awareness gap bij Nederlanders, die zouden niet waterbewust zijn. Herkent u dat?

“Mijn algemene indruk is dat mensen die aan de dijk wonen zich volop bewust zijn van hoogwaterveiligheid. Maar voor de mensen in de steden geldt dat zeker niet. De nationale Module Evacuatie Grote Overstromingen op www.overstroomik.nl moet alle Nederlanders meer waterbewust maken. Als waterschap doen we uiteraard mee. Daarnaast communiceren wij op het moment dat we actief zijn in een gebied. In het hoogwaterproject Varik-Heesselt worden bewoners bijvoorbeeld intensief

betrokken bij de te nemen maatregelen langs de rivier.

In de bebouwde kom zou het ook goed zijn om het bewustzijn van burgers te verhogen, zodat ze zelf maatregelen gaan nemen tegen wateroverlast van piekbuien als gevolg van klimaatverandering. Stimuleringsmaatregelen vanuit de gemeente, zoals korting op regentonnen, werken daarbij denk ik beter dan een wet.”

In 1995 is in het rivierengebied een grootschalige evacuatie geweest. Als zo’n situatie zich opnieuw voordoet, wat zou er nu dan anders gaan?

“Qua draaiboeken zijn overheden wel voorbereid. Met de veiligheidsregio’s is de verdeling van verantwoordelijkheden goed geregeld, dat was in 1995 nog niet zo. Maar er zijn nog wel wat slagen te maken. In het verleden waren evacuatieplannen gericht op het evacueren van een hele polder. Dat gaat nu niet meer werken. Mensen weten zelf precies dat het ene deel van de stad hoger ligt dan het andere deel. En door de komst van de sociale media gaat informatie veel sneller rond dan wij veronderstellen. Burgers verwachten nu maatwerk van de overheid: wie moet er naar zolder en wie moet evacueren. Dat serviceniveau van de overheid is bepalend voor de acceptatie van de evacuatiemaatregelen. De veiligheidsregio’s moeten de evacuatieplannen dus herijken op de verwachtingen van zelfredzame burgers van deze tijd.” <

Roelof Bleker

Contact

✉ directie.bestuur@wsrl.nl

Roelof Bleker is dijkgraaf van Waterschap Rivierenland, en daarmee voorzitter van het dagelijks bestuur (College van Dijkgraaf en Heemraden) en van het algemeen bestuur. Daarvoor was hij wethouder Stedelijke Ontwikkeling en Cultuur van gemeente Enschede.

Onbewust van overstromingsgevaar

Hoe groot is het wereldwijde risico op overstromingen nu en in 2050?

Aziza Akhmouch (OECD): “Op dit moment zijn er 100 tot 200 miljoen mensen jaarlijks slachtoffer van watergerelateerde rampen. Twee derde komt door overstromingen. De jaarlijkse economische schade door overstromingen varieerde in de periode 1980-2009 tussen 17 en 33 miljard dollar. In 2050 zullen er 1,6 miljard slachtoffers zijn (20 procent van de wereldpopulatie) en wordt de economische schade door overstromingen geraamd op 45 biljoen dollar, een toename van 340 procent ten opzichte van 2010.”

Gebieden in Nederland die gevoelig zijn voor overstroming

Het OECD-rapport *Watergovernance in the Netherlands (2014)* signaleert dat Nederlandse burgers niet waterbewust zouden zijn. Hoe zit dat?

“Nederlanders voelen zich erg veilig. Sinds 1953 is er geen watersnoodramp geweest. Ze zien bovendien het huidige beschermingsniveau als een vanzelfsprekendheid. In Polen is het waterbewustzijn vergelijkbaar laag. Poolse burgers genieten wettelijke bescherming tegen overstromingen, dus beschouwen ze hoogwaterveiligheid als een zaak van de overheid.”

Hoe kunnen we zorgen voor meer hoogwaterbewustzijn?

“Steeds aandacht vragen, bijvoorbeeld door rampenoefeningen en simulaties. Die verhogen het bewustzijn en identificeren verbeterpunten. Daarnaast door mensen te stimuleren om de

kwetsbaarheid van gebouwen in risicogebieden te verminderen. Of door bij nieuwe ruimtelijke projecten te vragen naar overstromingsprofielen. Daar ligt een rol voor projectontwikkelaars en notarissen.”

Wie is verantwoordelijk voor hoogwaterveiligheid?

“De overheid is er voor het ontwikkelen en implementeren van beleid, operationeel management, regelgeving en handhaving. Dit alles samen met private en non-profitorganisaties. Projectontwikkelaars en verzekeraars gaan een

steeds grotere rol spelen in de financiering van hoogwaterveiligheid. Ook de rol van burgers wordt groter. In Nederland en het Verenigd Koninkrijk zijn er bijvoorbeeld burgerwachten die via elektronische participatie helpen met het bewaken van overstromingsrisico's.”

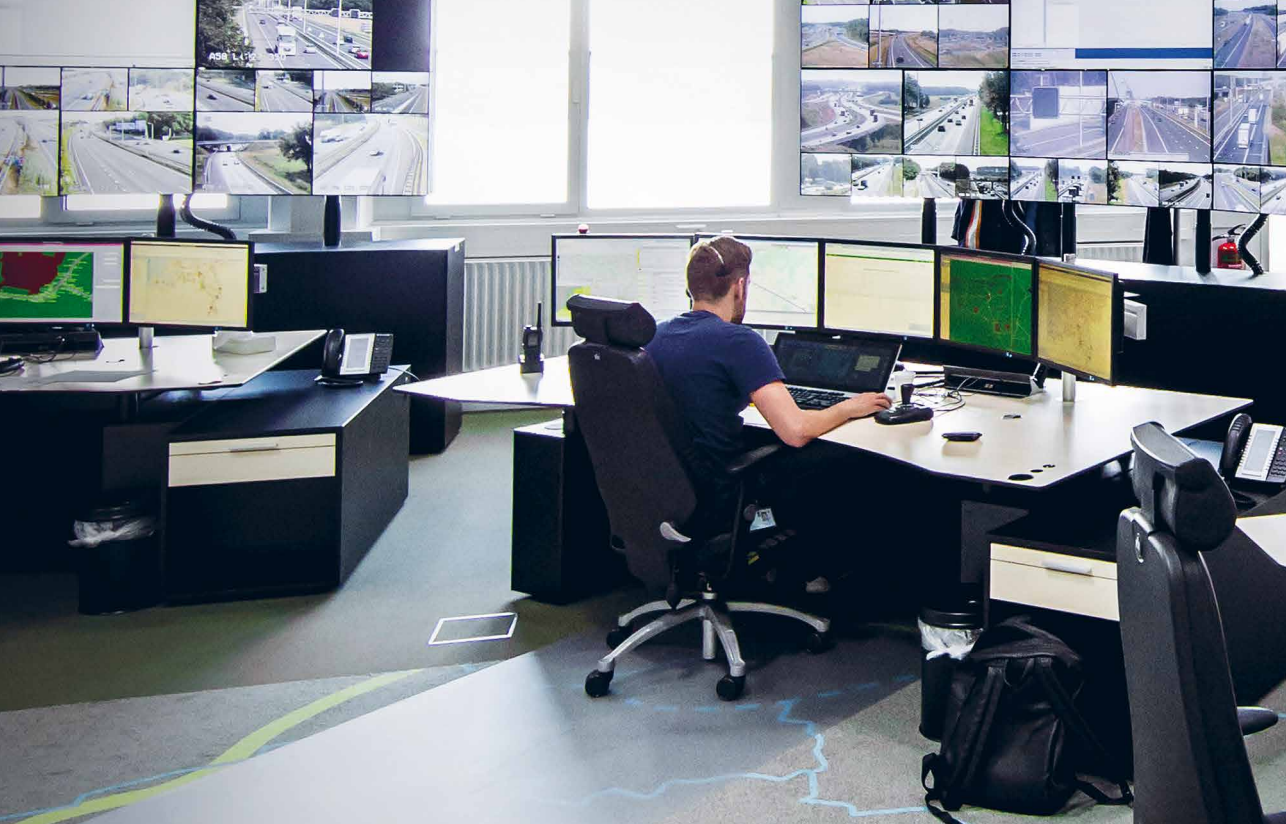
Wat kunnen we leren van andere landen?

“Frankrijk past bijvoorbeeld de hiervoor genoemde instrumenten om het waterbewustzijn te vergroten al toe. Op straat zien we onder meer markers die de hoogste historische waterstanden aangeven. En in Parijs organiseerde de politie een rampenoefening – overigens vlak voordat er daadwerkelijk een overstroming was.”

Aziza Akhmouch is expert ‘multilevel governance’ op het gebied van waterbeleid bij de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO).

Contact

✉ aziza.akhmouch@oecd.org

INTERVIEW

De zorgplicht van de wegbeheerder

Het verkeersmanagement nieuwe stijl gaat over nieuwe IT en zelfredzame weggebruikers. Maar ook over koeien met sensoren die helpen de kwaliteit van de leefomgeving te bewaken, vertelt procesadviseur Antoine de Kort van Rijkswaterstaat.

Door Ingrid Zeegers

Verkeersmanagement wordt individueler als gevolg van IT, maar blijft tegelijkertijd een taak van de overheid. Hoe veranderen de verantwoordelijkheden?

“De verkeersmanager probeert het verkeer te beïnvloeden met informatie. Die informatie kwam tot voor kort hoofdzakelijk van de wegbeheerder. Die bedacht wat goed was voor alle weggebruikers en communiceerde dat via systemen langs de weg, zoals drips (dynamische route-informatiepanelen). Maar tegenwoordig bepaalt de weggebruiker zelf wel wat goed voor hem is. Het is dus onze taak om de weggebruiker met betrouwbare en actuele data in staat te stellen om zelf goede keuzes te kunnen maken. Hoe kiezen weggebruikers? Om hun route te bepalen, gebruiken mensen steeds vaker hun smartphone met gratis navigatie-apps. Dat heeft consequenties voor de informatie die weggebruikers krijgen, want die apps zijn niet altijd even up-to-date. Daarnaast gebruiken mensen al dan niet ingebouwde navigatiesystemen zoals die van TomTom. Maar we weten ook dat die navigatiesystemen niet voor elke rit gebruikt worden, maar vooral voor minder bekende bestemmingen. Onze vraag is dus: zijn die middelen voldoende betrouwbaar en

effectief? Hoe stimuleren we goede keuzes, wetende dat de informatie steeds meer van nieuwe partijen, zoals Google, zal komen? Dat is nieuw voor ons.”

Data spelen een belangrijke rol in het verkeersmanagement, maar welke rol precies?

“Het is de rol van de verkeersmanager om te bepalen hoe alle individuele keuzes gezamenlijk uitpakken, dus voor het collectief. Niet alleen voor alle mensen die op de weg rijden, maar ook voor omwonenden van de weg die te maken krijgen met bijvoorbeeld uitstoot van uitlaatgassen en geluid. De wegbeheerder is verantwoordelijk voor het verkeer in relatie tot de leefomgeving. Dit heet systeemverantwoordelijkheid. Dat betekent: zorgen dat het gebied leefbaar, veilig en gezond is, en dat de economie goed draait. Om te bepalen of die doelen gehaald worden, verzamelen wegbeheerders allerlei data. Die data hoeven niet uitsluitend uit voertuigen te komen, en ook niet alleen uit verkeersmodellen. Data komen ook uit sensoren langs de weg. In Utrecht bijvoorbeeld worden koeien langs de snelweg uitgerust met een sensor die de luchtkwaliteit of geluidsproductie meet. Aan de hand van >

gecombineerde data wordt gemonitord of er een overschrijding van de normen dreigt, zodat tijdig de maximum snelheid kan worden bijgesteld.”

Met de opkomst van nieuwe IT ontstaat informatie ook buiten de wegbeheerder om. Hoe houdt de verkeersmanager de controle: moeten jullie straks de data van smartphones analyseren?

“Nee, maar als verkeersmanager wil je wel een goed beeld hebben van wat mensen ermee doen en vooral welke gevolgen dat heeft voor de doorstroming, veiligheid en leefbaarheid. De verkeerscentrales volgen met camera’s wat er op de weg gebeurt. Maar dat is vooral reactief. Het zou beter zijn als we het verkeer kunnen voorspellen. Hoe? Dat kan door analyse van big data, zowel historische als realtime data, en door samen te werken met marktpartijen. Als je bijvoorbeeld weet waar mensen naartoe reizen, kun je beter voorspellen waar er knelpunten gaan ontstaan. En als je weet hoe weggebruikers zich in bepaalde situaties gedragen (human factors), dan kun je goed vaststellen welke informatie zij écht nodig hebben. Die informatie over actuele bestemmingen zouden commerciële serviceproviders – in geanonimiseerde vorm – kunnen leveren aan wegbeheerders.”

Antoine de Kort

Contact

✉ antoine.de.kort@rws.nl

Antoine de Kort is procesadviseur voor verkeers- en watermanagement bij Rijkswaterstaat. Hij adviseert over de samenwerkingsketens in verkeers- en watermanagement en is verantwoordelijk voor strategieontwikkeling op het gebied van Smart Mobility. Daarnaast is hij betrokken bij EU-programma’s over automatisch rijden en innovaties in verkeersmanagement.

Stel dat de markt een Pokémon Go-achtige app maakt gebaseerd op jullie data, mag dat dan? Hoe voorkom je wildgroei in IT-toepassingen?

“Dat mensen navigatie aangeboden krijgen in een nieuwe vorm of taal moeten we accepteren, dat is namelijk aan marktpartijen. Maar wat we niet willen, is dat mensen in de auto gebruikmaken van andere apps. Pokémon Go is prima, maar niet achter het stuur. We moeten dus aangeven wat wel en niet wenselijk is in termen van verkeersveiligheid. Daarom volgen we allerlei nieuwe ontwikkelingen (inclusief die rond virtual reality) op de voet, zodat we er niet door verrast worden en zodat we op tijd kaders kunnen ontwikkelen over wat wel en niet is toegestaan op de weg.”

“Pokemon Go is prima, maar niet achter het stuur!”

Hoe ver gaat jullie zorgplicht eigenlijk: is er een minimum voorzieningenniveau? Wat als mensen niet mee kunnen met al die nieuwe IT-ontwikkelingen?

“Onze zorgplicht begint bij het stimuleren van zelfredzaamheid van de weggebruiker, en bij het zorgen voor inzicht in de gevolgen van alle individuele keuzes samen. Vergelijkbaar met wat we doen in het crisismanagement (NL-Alert) en hoogwaterveiligheid (www.overstroomik.nl), maken verkeersmanagers mensen bewust van veranderingen en hoe zij zich daarop kunnen voorbereiden. Stel, de weggebruiker vertrouwt op de navigatie op de smartphone, maar het 4G-netwerk valt uit door een storing bij het telecombedrijf. Dan kijken mensen toch vaak naar de overheid. Het is aan ons om te bepalen welke informatie altijd beschikbaar moet zijn en met welk kwaliteitsniveau. Het is ook aan ons om die voorzieningen te borgen.” <

De rol van de markt in het verkeersmanagement

“Toen TomTom in 2003 losse navigatiesystemen lanceerde, had dat een positief effect op de verkeersveiligheid. Automobilisten hadden minder stress en het aantal verkeersdoden nam versneld af. Sinds weggebruikers de smartphone in de auto gebruiken, neemt het aantal verkeersdoden weer toe”, vertelt Harold Goddijn van TomTom. Wat is de rol van TomTom anno 2016?

“TomTom heeft inmiddels de markt verlegd. We verkopen data, verkeersinformatie en navigatiesoftware aan autofabrikanten. Die maken traditionele auto’s slimmer en willen graag robotauto’s op de markt brengen. De data verzamelen we zelf. Eerst offline, nu online in real time. In 2007 vroegen we onze klanten of we gegevens over hun rijgedrag mochten verzamelen via onze kastjes. Die informatie hebben we geanonimiseerd geanalyseerd. Daarmee kregen we voor het eerst een statistisch betrouwbaar beeld van echte reistijden van automobilisten en konden we de routing – het dirigeren in een bepaalde route – drastisch verbeteren.”

Wie bepaalt de beste route?

De softwareontwikkelaar en de weggebruiker bepalen samen wat de slimste route is. Navigatiesystemen werken met dynamische routing. Het is een lerend systeem. Als er ergens stoplichten of verkeersdrempels worden geplaatst, registreert de software die veranderingen en berekent dan nieuwe routes. Vroeger kregen we nog weleens telefoontjes van burgemeesters die klaagden dat onze navigatie vrachtwagens door de binnenstad stuurde. Als je dat niet wilt, is het aan de wegbeheerder zelf om kalmerende maatregelen te nemen. Het

blokken van bepaalde routes in de software is geen taak van TomTom, wij verzamelen en publiceren objectieve informatie.”

Hoe zit het dus met de verdeling van verantwoordelijkheden?

“De wegbeheerder moet zorgen dat de wegen goed en veilig zijn en dat ze voldoende capaciteit hebben. Marktpartijen zorgen dat informatie over het gebruik van het netwerk snel, slim en goedkoop bij de gebruiker komt, via (losse of ingebouwde) navigatiesystemen en via de smartphone. Om weggebruikers de beste keuzes te laten maken moet de wegbeheerder dus meer data via open standaarden beschikbaar stellen aan de markt. Dat gebeurt al wel voor een deel, maar dat kan nog beter.”

Harold Goddijn is CEO en voorzitter van de raad van bestuur van TomTom NV.

Contact

✉ harold.goddijn@tomtom.com

INTERVIEW

De digitale burger

Een nieuwe fase in de informatiesamenleving

Door Ingrid Zeegers

De huisarts, de rechter en de milieu-ambtenaar zijn over twintig jaar grotendeels vervangen door kunstmatige intelligentie. Dat schept een nieuwe zorgplicht voor de overheid, stelt Bert Mulder, directeur van het eSociety Instituut. “Denk de helft van alle professionals weg, vervang ze door digitale systemen, en zie dat burgers straks zelf noodgedwongen professionals worden.” Wat is daarvoor nodig?

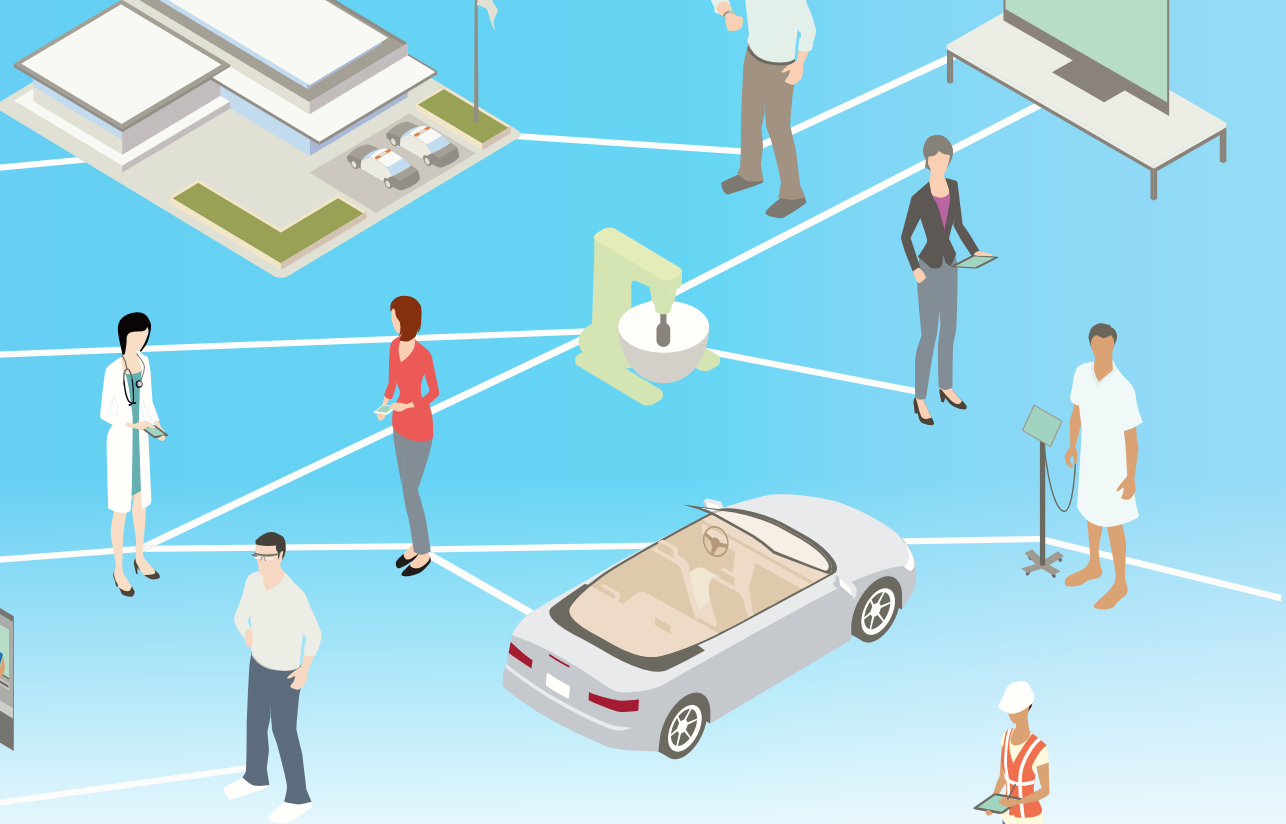

Als IT-bedrijven zoals Microsoft nadenken over de toekomst van de informatiesamenleving, bestuderen ze twee landen: Zuid-Korea en Nederland. Waarom? Negentig procent van de Nederlanders is online. Dat is niet altijd zo geweest. Bert Mulder: “Toen het publieke internet in 1994 beschikbaar kwam, had dat grote gevolgen voor de positie van de burger. De eerste tien jaar draaide het om *informatievoorziening*, dat was het tijdperk van de websites. In de tien jaar daarna ontstond er digitale interactiviteit: mensen

konden reageren op elkaars berichten. Dat is typerend voor het *sociale internet*. In het komende decennium verandert de informatietechnologie sterk van karakter. We krijgen te maken met het *zelflerende (intelligente) internet*. Het semantische web legt verbanden tussen informatie en geeft er betekenis aan. Het is verbonden aan het *internet of things*, waarbij sensoren, RFID-tags (Radio Frequency Identification tags) en camera's gekoppeld zijn aan het internet. Objecten en mensen zijn daardoor op afstand te volgen.” Mulder stelt dat het straks niet meer gaat om het verbinden van informatie, maar om het verbinden van kennis. “Burgers kunnen straks via hun smartphone aan het internet vragen stellen over hun leefomgeving, zonder allerlei apps. Is het veilig in deze straat? Heerst er hier griep? Kan ik hier zwemmen?”

Grens professional en burger verdwijnt

Deze nieuwe fase in de informatiesamenleving is geen luxe maar absolute noodzaak, stelt Mulder. “Het zelflerende internet moet

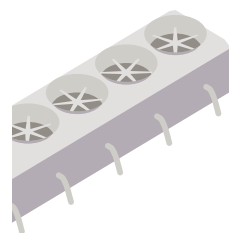

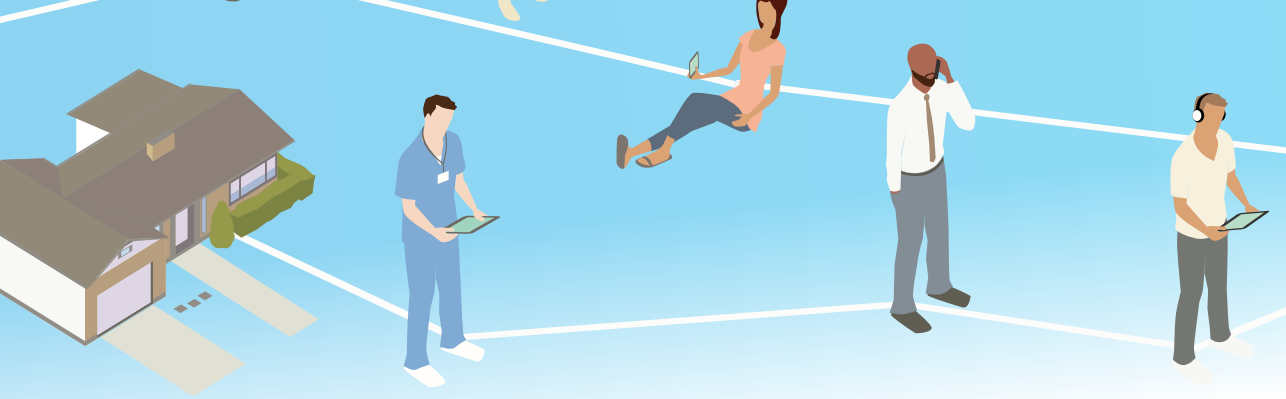
burgers helpen hun kwaliteit van leven op peil te houden, omdat professionals bij de overheid grotendeels verdwijnen. Binnen vijftien jaar is de helft van het overheidspersoneel verdwenen, blijkt uit cijfers van het ministerie van BZK. Deels door grootschalige pensionering, deels door gebrek aan nieuwe instroom van jong personeel. Het gemeentehuis is straks halfleeg, en hetzelfde kan gelden voor scholen en ziekenhuizen. Burgers zullen die professionals moeten vervangen.” Wat moeten we ons daarbij voorstellen? Mulder lanceert enkele denkbare concepten: burgers die zelf op professioneel niveau hun zorg regelen (van diagnose, behandelpunten tot daadwerkelijke uitvoering). Of burgers die samen met schaarse politie- en brandweermedewerkers zorgen voor de veiligheid op straat. Bijvoorbeeld door koppeling van hun particuliere webcams en sensoren thuis aan die van professionals van de overheid. Ook voor zwakkere groepen (zoals een grote groep dementerende ouderen) ontstaan er straks nieuwe digitale concepten. “Denk aan kleine vormen van besluitvormende systemen die

gekoppeld worden, waardoor mensen toch lang zelfstandig met geld kunnen omgaan.”

Burgerwoordenboek

Wat is hiervoor nodig? Mulder zegt dat de zelfgeorganiseerde digitale infrastructuur van burgers gekoppeld moet worden aan de digitale infrastructuur van professionele (overheids)organisaties. Dat lukt niet zomaar. Er moet aan een aantal randvoorwaarden worden voldaan, zoals standaardisering van systemen. “In de professionele wereld, zoals in ziekenhuizen, is standaardisering heel gewoon want daar moeten duizenden apparaten onderling gegevens kunnen uitwisselen. Laboratoriumapparatuur wisselt informatie uit het elektronisch patiëntendossier uit, dat gebruikmaakt van de wereldwijde standaard HL7. Maar er bestaan nog geen standaarden voor de vertaling van professionele informatie naar burgers. Voorbeeld: wie straks in het gedigitaliseerde kadaster op zoek gaat naar serieuze informatie over de leefomgeving, vindt daar niets over ‘een fietspad’. Dat woord bestaat ook niet in vaktermen, daarin >

heet het een 'rijwielvlak'. Een 'stoplicht'? Voor professionals is dat een 'verkeerslicht-regelinstallatie'. Zoekmachines zullen dat jargon dus eerst moeten vertalen. Daarvoor moet er een burgerwoordenboek komen." Maar daarmee zijn we er nog niet. Ook het stroomlijnen van digitale infrastructuur zou volgens Mulder hoog op de agenda van de overheid moeten staan. De vraag is: wie gaat daar eigenlijk over?

Een eigen digitale infrastructuur

In 2015 schreef Bert Mulder met Martijn Hartog het boek *Maatschappelijke informatievoorziening, burgers toerusten voor een participatie-samenleving*. Voor overheden bleek het een lastig onderwerp. "De digitale burger is geen thema bij de overheid, maar ook niet bij bedrijven. Het is nieuw." Het boek kan gebruikt worden als inspiratiebron voor de komende jaren. "Na de decentralisatie van veel rijkstaken denken gemeenten nu voor-

"Het gemeentehuis is straks halfleeg, burgers zullen die professionals moeten vervangen"

uit over de volgende generatie problematiek: wat is en doet een lokale overheid nog over vijftien jaar? Daarvoor moeten ze niet redeneren vanuit de samenleving zoals die nu is, maar anticiperen op toekomstige, andere organisatievormen." Wat moet de anticiperende overheid volgens Mulder daarvoor nu alvast regelen? "Ik maak me geen zorgen over privacykwesaties rond het nieuwe zelflerende internet, daar komen we wel uit. Maar wel over het feit dat alle data op een server in Amerika staan en bovendien eigendom zijn van partijen als Google of Microsoft. Wat zijn de consequenties? Daarover beginnen we pas net na te denken. Voorbeeld: sosalarm.nl is een service die iemands medische gegevens in een noodsituatie doorgeeft aan hulpverleners; de data daarvan staan op servers van Microsoft. In het contract is wel geregeld dat de servers op Nederlandse bodem staan, maar toch denk ik dat het beter is als Nederland zelf over een eigen, soortgelijke digitale infrastructuur zou beschikken. Dat is een grote taak voor een nieuw digitaal overheidsdomein dat er dringend moet komen." <

Bert Mulder

Contact

✉ a.w.mulder@hhs.nl

Bert Mulder is directeur van het eSociety Instituut en lector Informatie, Technologie en Samenleving aan De Haagse Hogeschool. Thema's: strategie- en conceptontwikkeling voor internettoepassingen binnen non-profitorganisaties. Daarvoor was hij informatieadviseur voor de Tweede Kamer.

IN DE PRAKTIJK

Soevereine burgers door blockchaintechnologie

Steeds meer mensen willen soeverein kunnen beschikken over persoonlijke gegevens en zelf transacties van waarde kunnen doen, zonder tussenkomst van controlerende en administrerende derden. Blockchaintechnologie gaat volgens Rutger van Zuidam, oprichter van DutchChain.com, een sleutelrol spelen in die behoefte aan soevereiniteit.

“Een *blockchain* is een gemeenschappelijk register dat saldi, transacties en handelingen opslaat via het internet. Het netwerk van computers dat bij de blockchain betrokken is, controleert en valideert de transacties. Door versleuteling en een slim ‘consensus algoritme’ ligt met zekerheid vast wat van wie is. Een wallet (kluisje) kan al je financiële informatie bevatten, maar net zo goed medische informatie of het eigendomscertificaat van een stuk grond.”

Een voorbeeld van toepassing van blockchain-technologie is de bitcoin. Van Zuidam: “In het huidige betalingsverkeer ben ik als burger de facto verplicht om geld op een bankrekening te zetten. Daarvoor moet ik betalen aan de bank, terwijl ik zelf risico’s loop omdat de banken met mijn geld spelen. Met bitcoins beschikken mensen wél zelf over hun eigendom, in dit geval geld. Het is een online betaalsysteem waarmee realtime transacties mogelijk zijn, zonder

tussenkomst van derde partijen zoals banken. Dat betekent wereldwijd betalen tegen een fractie van de kosten, van Nederland naar Tanzania en een seconde later naar Japan. Het werkt net zo snel als het verzenden van een e-mail.”

Veel organisaties, ook overheden, zullen zich moeten gaan bezinnen op hun positie en werkwijze. Van Zuidam ziet dit nu al gebeuren bij de banken: “De infrastructuur en organisatie-wijze van banken is verouderd, traag en duur, zoals ook bij veel overheidsorganisaties. De afgelopen tien jaar is vooral ‘het frontje’ geïnnoveerd, zoals mobiel bankieren. Maar nu wordt in hoog tempo een nieuwe infrastructuur gebouwd, bovenop het internet, waardoor de verouderde infrastructuur en manier van informatie organiseren overbodig wordt. Organisaties zullen hun rol opnieuw moeten uitvinden, mede met behulp van deze technologie en een andere mindset: op welke manier kan ik waarde en vertrouwen bieden in netwerken? Dat is de vraag!”

Rutger van Zuidam is oprichter van DutchChain.com en organisator van de Dutch Blockchain Conference en Hackathon.

Contact

 info@dutchchain.com

Burgerkracht met Burgermacht

Het essay *Burgerkracht met Burgermacht* is de afronding van een debat dat de afgelopen twee jaar is georganiseerd door de onafhankelijke denktank Public Space (www.publicspace.nl). Met de subtitel geeft auteur Steven de Waal al een beetje de conclusie weg. Desalniettemin wordt de lezer een nuttige en onderhoudende spiegel voorgehouden.

Het essay beschrijft dat Nederland de verzorgingsstaat verbouwt en dat in de hedendaagse politiek veel wordt gesproken over actief burgerschap, participatiesamenleving en decentralisaties. Burgers gaan steeds meer bottom-up initiatief vertonen en worden ondersteund door moderne

sociale technologie die hen helpt beter onderling te communiceren, zich te organiseren en te informeren. De nieuwe internetplatforms (Facebook, YouTube, Twitter) voeden hen op tot krachtige, kiezende en co-producerende consumenten: meedoen, eigen invloed, eigen inzet. Wat hen drijft zijn geen idealen of burgerschapsstrevens, maar een combinatie van gegroeide onzekerheid over hun toekomst (banen, pensioenen) versterkt door een groter ingebouwd risico in de collectieve systemen (eigen bijdrage zorg, geen inflatiecorrectie pensioen, studieleenstelsel, opgelegde huurverhoging).

Meer wantrouwen

Tegelijkertijd lijkt de overheid maar mondjesmaat het 'polderpaternalisme' los te laten, zo verwondert De Waal zich. In sectoren als zorg, onderwijs, volkshuisvesting en pensioenen worden juist steeds meer regels en toezicht ingevoerd. Deze insnoering in overheidsregulering leidt echter tot meer wantrouwen en tot steeds minder ruimte voor burgerinitiatief. De boodschap aan de burger: meer risico's, meer eigen bijdragen, minder rech-

ten en nog steeds plicht tot deelname aan collectiviteiten. De Waal concludeert dat burgermacht wettelijk moet worden verankerd als we werkelijk ruimte willen maken voor burgerkracht. Mensen dienen een sterkere rechtspositie te krijgen, met afdwingbare rechten tegenover de overheid en maatschappelijke ondernemingen. Die versterking van de (rechts)positie past ook bij de steeds hogere verplichte eigen bijdragen en risico's. Burgers moeten zelf hun diensten kunnen inkopen, meer zeggenschap kunnen uitoefenen en rechten krijgen op weerwoord, op second opinion en om stukken dienstverlening over te nemen. Tegelijkertijd zal de overheid zichzelf moeten dwingen om kleiner en opener te worden, en partner te zijn voor de volop aanwezige burgerinitiatieven. De tijd zal het leren of De Waal zijn zin krijgt. Heeft de burger straks de broek aan die hem past, of blijft hij bekneld in het strakke keurslijf van regels en toezicht?

*Nadinja Hettinga
Projectleider Strategische
Verkenningen, Rijkswaterstaat*

Burgerkracht met Burgermacht. Het einde van de maatschappelijke onderneming en het polderpaternalisme. Dr. Steven P.M. de Waal, Public Space Foundation, Boom Lemma uitgevers, Den Haag 2015

LEES- EN KIJKTIPS

Bent u op zoek naar meer achtergrondinformatie, of juist naar illustratieve filmpjes? De redactieraad selecteerde er een aantal voor u:

Boeken en rapporten:

- Jan Custers, Geert Schmitz (red.), *Zelfsturende vitale gemeenschappen* (2012)
- Nassim Nicholas Taleb, *Antifragiel* (2013)
- Harald Welzer, *Zelf denken, een leidraad tot verzet* (2014)
- Moisés Naím, *Het einde van macht* (2015)
- Evelien Tonkens, *Mondige burgers, getemde professionals* (2015)
- Albert Jan Kruijer, Femmianne Bredewold en Marcel Ham (red.), *Hoe de verzorgingsstaat verbouwd wordt. Kroniek van een verandering* (2016)
- Don Tapscott en Alex Tapscott, *Blockchain Revolution* (2016)
- I. Helsloot & B. van 't Padje (red.), *Zelfredzaamheid* (2010)
- WRR, *Toeziën op publieke belangen* (2013)
- Studiegroep Openbaar Bestuur, *Maak verschil* (2014)
- NSOB, *Leren door doen. Overheidsparticipatie in een energieke samenleving* (2014)
- OESO, *Waterveiligheid* (2014)
- Gabi Spitz, *Nederlanders en water* (2015)
- OECD, *Flood Risk Governance: A Shared Responsibility* (2016)
- Commissie Van de Donk, *Op weg naar meervoudige democratie* (2016)

- Raad voor Volksgezondheid en Samenleving, *Verlangen naar samenhang. Over systeemverantwoordelijkheid en pluriformiteit* (2016)
- Raad voor Leefomgeving en Infrastructuur, *Notitie Systeemverantwoordelijkheid in de fysieke leefomgeving* (2016)

Filmpjes:

- Interview Nout Wellink (DNB) over zorgplicht: www.youtube.com/watch?v=deKLFYC3KFA
- Bitcoin als hoopgevend alternatief: www.youtube.com/watch?v=YIVAluSLgSU
- Vertrouwen in waterveiligheid: www.youtube.com/watch?v=6ghNCR1-ezw
- Betekenis Omgevingswet voor burgers en overheid: www.youtube.com/watch?v=cw6y4XBPfOo
- www.youtube.com/watch?v=-jB4hTdZ-z4
- De toekomst van de gezondheidszorg: www.youtube.com/watch?v=cN1bRnSogCY

Websites:

- Systeemverantwoordelijkheid: www.socialevraagstukken.nl/systeemverantwoordelijkheid-verhulsturende-overheid
- Maatschappelijk ondernemerschap: www.publicspace.nl
- Instituut voor publieke waarden: www.publiekewaarden.nl
- Informatietechnologie met sociaal-maatschappelijke doelstelling: www.esocietyinstituut.nl
- Omgevingswet: www.omgevingswetportaal.nl
- Waterveiligheid: www.helpdeskwater.nl/onderwerpen/waterveiligheid

Denken vanuit de levenscyclus

Een inspirerende ochtend op de Bouwcampus

Door Jetske Poland

Als we bij aanleg en vervanging duurzamer willen werken, als we rekening willen houden met toekomstige ontwikkelingen, en als we kosten willen beheersen, dan moeten we veel meer de levenscyclus van de infrastructuur tot uitgangspunt nemen van ons denken en handelen. Maar hoe doen we dat?

In een bijeenkomst op 16 september van het Lichtkogelcahier 'Denken vanuit de levenscyclus bij aanleg, onderhoud en vervanging van infrastructuur' hebben 50 deelnemers meegedacht en mee gediscussieerd over deze boeiende vraag. De Bouwcampus is de uitgesproken plek om hiervoor samen te komen, aldus **Marjorie Jans** in haar openingswoord. Het is dé ontmoetingsplaats waar partijen samen innovatieve oplossingen bedenken en hét netwerk dat partijen in de gehele bouwsector met elkaar wil verbinden. Ter inspiratie toonde ze een film van het co-creatietraject 'Grip op de Maas' dat eerder dit jaar plaatsvond op de Bouwcampus.

Bruikbare uitgangspunten

Vanuit zijn persoonlijke ervaring met de verbouwing van een monumentale boerderij, vertelt **Jenne van der Velde** (Rijkswaterstaat) over het werken vanuit de *life cycle*-gedachte, zo veel mogelijk duurzaam en toekomstbestendig. Waar loop je dan tegenaan? Kun je deze lessen breder trekken? Complexiteit

van de opgaven en van organisaties maakt doorvertaling niet eenvoudig, maar er zijn wel zeer bruikbare uitgangspunten te noemen: 1) Vanaf het begin het toekomstbeeld bepalen; wat is de huidige én wat is de toekomstige functionaliteit? 2) Vanaf het begin alle partijen betrekken en het hele traject gezamenlijk doorlopen. Dus de reguliere manier van werken loslaten en op basis van vertrouwen met de uitvoerende partijen aan de slag. 3) Vanaf het begin beheer en onderhoud meenemen in je overwegingen.

Multidisciplinair

Plato deelde de mensheid in zijn ideaal van de staat in in drie klassen: de filosofen (hierbij horen ook technische wetenschappers), de strijders en de werkers. Vanzelfsprekend moesten naties bestuurd worden door de eerste groep. Maar de wereld is inmiddels complexer geworden legt **Jaap Bakker** (Rijkswaterstaat) uit. De hedendaagse ingewikkelde vraagstukken kunnen niet door één 'klasse' opgelost worden. 'Denken vanuit de levenscyclus' betekent een multidisciplinaire manier van denken, kijkend naar de huidige én de toekomstige behoeftes, naar huidige en toekomstige risico's en naar kosten en baten over de hele levenscyclus heen. De ingenieur 2.0 is een technicus die snel linken kan leggen naar nieuwe technieken en goed kan inschatten waar deze toegepast kunnen worden. Voor het opleiden

van deze nieuwe meesters is een omslag nodig. Niet alleen op universiteiten en hogescholen, maar ook bij organisaties en bedrijven.

Circulair bouwen

De leegstand van veel gebouwen dwingt ons om na te denken over de toekomst van die bouwsels. Volgens **Menno Rubbens** (directeur/eigenaar van Cepezed projects) zijn er twee categorieën: slechte gebouwen op de goede plek en goede gebouwen op een slechte plek. Vooral de eerste categorie is geschikt voor een tweede levenscyclus. Een voorbeeld hiervan is de tijdelijke rechtbank in Amsterdam. Omdat de huidige aanschakeling van gebouwen niet efficiënt bleek is een deel van

het gebouwencomplex afgebroken en herbouwd. De materialen komen zo veel mogelijk uit hergebruik en er is niet alleen gekeken naar de huidige functionaliteit, maar ook naar de toekomstige. Na afloop van het voorgenomen gebruik van zes jaar zal het gebouw geheel herbruikbaar zijn op een andere locatie. Ook bij het Circulair paviljoen (rijksgebouw de Knoop) in Utrecht wordt zo veel mogelijk gebouwd met gebruikte materialen: van een oude kazerne zijn de glaspanelen gebruikt en

alle materialen kunnen ook weer hergebruikt worden. Twee mooie inspirerende voorbeelden van circulaire bouw!

Aan de slag met 3 cases:

Case 1 : onder leiding van **Jeroen Nagel** (Utrecht Sustainability Institute) en **Menno Rubbens** (Cepezed architecten) worden de principes van circulair met de deelnemers vertaald naar infra toepassingen. Het gaat onder meer om: bouwen zonder fundering, stijve constructies, droge montage en ontwerpen voor hergebruik. Na het oefenen met tunnels en bruggen, constateren de deelnemers dat circulair en adaptief meer in elkaars verlengde liggen dan ze dachten.

Case 2: *So you think you can manage your bridge?* In dit interactieve spel, onder leiding van **Willy Peelen** en **Joep Paulissen** van TNO hebben de deelnemers ervaren hoe het is om assetmanager te zijn van een brug. Door het verkrijgen van de juiste conditiedata van de brug kan een optimale score worden verkregen van beschikbaarheid, risico en onderhoudskosten. Een leerzame ervaring!

Case 3: In deze case hebben **Mello Linder** en **Simon Le Fèvre** van Ingenieursbureau Sweco de deelnemers meegenomen in wat er nodig is voor optimaal beheer van de levenscyclus van assets: hoe maak je de juiste (financiële) keuzes en hoe organiseer je de besluitvorming? Denken vanuit de levenscyclus is een onzekere factor en lastig te borgen in de contracten. Een goede samenwerking en vertrouwensbasis tussen opdrachtgever en opdrachtnemer is essentieel. <

INTERVIEW

De nieuwe Omgevingswet

Gedeelde zorg voor de leefomgeving

Door Ingrid Zeegers

De nieuwe Omgevingswet treedt in 2019 in werking en introduceert dan een meerzijdige zorgplicht: de samenleving is ook zelf verantwoordelijk.

Dit is de trend: een terugtrekkende Rijksoverheid en meer verantwoordelijkheid en initiatief bij medeoverheden, bedrijven en burgers. Minder directieve sturing, minder detailregels, meer participatie en samenwerking. De Omgevingswet moet dit mogelijk maken. Hoe krijgt die verschuiving van verantwoordelijkheden gestalte in de zorg voor de leefomgeving?

Harm Borgers:

“Resultaatgericht in plaats van regelgericht”

Volgens jurist Harm Borgers wil het kabinet met de Omgevingswet een vereenvoudigd stelsel invoeren voor het beschermen en benutten van de fysieke leefomgeving. Sectorale wetten, regels en procedures voor ruimtelijke ordening, milieu, natuur, water, wegen, spoorwegen, bouwwerken en cultureel erfgoed komen te vervallen, en gaan op in de Omgevingswet. Borgers: “Voor burgers betekent het dat ze van de gemeente mogen verwachten dat daar één ‘ambtenaar voor de leefomgeving’ beschikbaar is voor ondersteuning van hun initiatief. Samen met spe-

cialistische collega's van de gemeente, de regionale omgevingsdienst en andere overheidsdiensten faciliteert die ambtenaar allerlei activiteiten en initiatieven vanuit de samenleving. Het uitgangspunt is steeds 'ja, mits' in plaats van 'nee, tenzij'." De zorgplicht van de overheid voor de leefomgeving is geregeld in artikel 21 van de Grondwet. Tot nu toe werd die zorgplicht tamelijk eenzijdig opgevat. "Het basisprincipe was dat de overheid regels opstelt en die ook handhaaft. Het idee is nu dat de zorgplicht meerzijdig is, en dat iedereen een zorgplicht ervaart en zich verantwoordelijk voelt. Om dat te bereiken regelt de Omgevingswet met een open norm, die voor iedereen geldt, dat je je normaal moet gedragen in de fysieke leefomgeving. Dus dat je het milieu niet verpest, of dat je een ander geen schade toebrengt." Maar wie bepaalt dan de grens, dus hoever je moet gaan in die zorgplicht? Mag een bedrijf dat bijvoorbeeld zelf bepalen? "In principe wel. Maar de overheid blijft natuurlijk nog wel regels stellen. Bij voorkeur gebeurt dat als resultaatdoel en is de manier waarop die doelen worden gehaald, vrij."

Harm Borgers

Contact

✉ harm.borgers@atosborne.nl
☎ 035-5434343

Harm Borgers is directeur van adviesbureau AT Osborne. Hij is gespecialiseerd in milieurecht en omgevingsrecht. Hij is ook docent Milieu- en Omgevingsrecht voor de Nederlandse rechtbanken.

Verinnerlijkte normen

Betekent de Omgevingswet dan een verschuiving van taken en verantwoordelijkheden van overheden naar burgers en bedrijven? Borgers meent van niet. "Ik denk dat de zorg van de overheid niet afneemt maar op een andere, meer gelijkwaardige manier met de maatschappij wordt gedeeld. Er is wel een verschuiving van taken en verantwoordelijkheden binnen de overheidskolom, namelijk van Rijk naar regio. De uitvoering van de Omgevingswet wordt 'decentraal-tenzij'." Welke nieuwe vrijheden en verantwoordelijkheden brengt dat dan met zich mee? "Voor de overheid betekent het een andere manier van reguleren: resultaatgericht in plaats van regelgericht. Of de overheid nou een open norm stelt of een strikte regel oplegt: het gewenste maatschappelijke resultaat ontstaat pas als mensen zich goed gedragen." Volgens Borgers gaat het dan ook om verinnerlijking en om naleving. Dat is volgens hem een gedeelde verantwoordelijkheid. "Het stelsel van de Omgevingswet zit zo in elkaar dat er uiteindelijk een balans ontstaat in de gedeelde

verantwoordelijkheid: je hebt elkaar nodig als je zaken in de leefomgeving wilt beschermen en benutten."

Ineke van der Hee:

"Implementatie programma waarborgt kwaliteit van de uitvoering"

Ineke van der Hee, programmadirecteur Implementatie Omgevingswet, zorgt dat overheden bij de inwerkingtreding van de Omgevingswet goed beslagen ten ijs komen. "Het implementatieprogramma omvat opleidingen en pilots die gebruikers nodig hebben om de wet te leren kennen. Daarnaast komt er een digitaal stelsel ter ondersteuning van de uitvoering."

Intensievere samenwerking

Wat gaat decentralisatie van de zorgplicht betekenen voor organisaties op rijksniveau, zoals Rijkswaterstaat? De betekenis van de Omgevingswet voor Rijkswaterstaat is in de eerste plaats dat we zelf aan de nieuwe regels moeten voldoen. Daarnaast zal het nieuwe stelsel invloed hebben op alle planvorming. Omgevingsmanagement >

Ineke van der Hee

Contact

 ineke.vander.hee@rws.nl

Ineke van der Hee is programmadirecteur Implementatie Omgevingswet. Daarvoor was ze hoofdingenieur-directeur bij Rijkswaterstaat in West-Nederland Zuid en Utrecht.

Bermopruimacties zouden in de toekomst niet meer nodig moeten zijn, omdat iedereen zich verantwoordelijk voelt voor de fysieke leefomgeving.

zal meer een continu proces worden, want de belangen van rijksoverheden zoals Rijkswaterstaat maken per definitie deel uit van de omgevingsvisies van de provincies, de waterschappen en de gemeenten. Dat betekent dat je als overheden continu met elkaar in gesprek moet zijn om te weten wat er speelt en om je eigen doelen te kunnen halen. Rijkswaterstaat was al bezig met omgevingsmanagement, maar dat gebeurde vooral op projectniveau.” Volgens Van der Hee betekent de Omgevingswet ook intensievere samenwerking op het gebied van vergunningverlening en handhaving. “Juist omdat er minder vergunningen komen en meer algemene regels, zal de naleving opnieuw georganiseerd moeten worden. Je hebt immers wel een zorgplicht met elkaar. Naar bedrijven en burgers toe is de overheid straks één gezicht.

Hoe vrij zijn decentrale overheden eigenlijk ?

Mogen gemeenten strenger zijn dan de

landelijke norm? Van der Hee: “In de Omgevingswet worden kaders gesteld. De belangenafweging wordt zo dicht mogelijk gelegd bij de plek waar een activiteit zich afspeelt. Gemeenten zijn dus vrij om de Omgevingswet zelf te interpreteren en kunnen besluiten om van een norm af te wijken. Of dat wenselijk is verschilt per thema, daar is het laatste woord nog niet over gezegd. De AMvB’s (algemene regels) die daarover gaan zijn nog in ontwikkeling. Maar afgezien daarvan: als de regels van gemeenten onderling erg verschillen, kan dat onduidelijkheid opleveren voor burgers. Denk aan snelheidsbeperkingen: het kan bijvoorbeeld niet zo zijn dat er op kleine afstanden steeds wisselende snelheidslimieten gelden. Dan moet je als betrokken overheden toch met elkaar in gesprek om voor eenduidigheid te zorgen.”

De uitvoering van de wet wordt gemonitord en geëvalueerd. Als het nodig is, kunnen er aanwijzingen worden gegeven, op basis van provinciale verordeningen of algemene

rijksregels. Heeft dit volgens Van der Hee te maken met de vaakgehoorde term 'systeemverantwoordelijkheid'? "Ja, dat gaat over de verantwoordelijkheid van de minister van Infrastructuur en Milieu. Die moet zorgen dat het wettelijke systeem en het digitale stelsel in de uitvoering kunnen functioneren."

Joke van Wensem:

“Uitvoering van de Omgevingswet vraagt om integrale kennis”

Wat betekent de term systeemverantwoordelijkheid eigenlijk in de praktijk? Joke van Wensem, senior-adviseur bij het ministerie van Infrastructuur en Milieu: "Gemeenten krijgen meer ruimte om beslissingen te nemen over de leefomgeving. Bijvoorbeeld over klimaatadaptatie. Dat is een ingewikkeld thema, want het gaat over ruimte, water en milieu. Hoe kom je als gemeente aan integrale kennis? Bij de Omgevingswet komt een kennisportaal waar je allerlei informatie kunt opzoeken. Maar informatie wordt pas kennis als het in de hoofden van mensen zit. Ik zie het als onze rol om gemeenten te helpen nadenken over de vraag welke kennis ze nodig hebben. En te helpen die kennisvraag weg te zetten bij de kennisinstituten."

Systeemverantwoordelijkheid voor kennis betekent volgens Van Wensem dus dat het Rijk medeoverheden helpt met het verzamelen en interpreteren van de kennis die nodig is voor besluitvorming. Is er qua zorgplicht een verschil tussen de Omgevingswet en de Waterwet? Van Wensem: "In het bestuursakkoord zijn afspraken gemaakt over waar verantwoordelijkheden liggen. Als er een

typisch nationaal belang in het spel is, blijft de verantwoordelijkheid bij het Rijk. Dat geldt dus onder meer voor de zorg voor de primaire waterkeringen. Daar heeft de Rijksoverheid een expliciete zorgplicht."

Goed voor het democratische proces

"Er wordt gesteld dat het Rijk altijd een soort ingreepoptie moet houden als het basisniveau voor de leefomgeving niet gerealiseerd wordt. Maar in de praktijk lijkt regelmatig het omgekeerde te gebeuren. Maatschappelijke partijen wijzen het Rijk juist op zijn verantwoordelijkheden. Denk bijvoorbeeld aan de rechtszaak tegen de staat door Milieudefensie over luchtkwaliteit. En de klimaatzaak door Urgenda van vorig jaar. Bij de Omgevingswet komt straks een Nationale Omgevingsvisie over zaken waar het Rijk verantwoordelijk voor is. Daar kan ook een aanwijsbevoegdheid in zitten om nationale belangen te bepalen. Denk aan gasopslag of schaliegaswinning. Dat zal zeker discussie opleveren, want zulke initiatieven raken ook decentrale overheden die de zorg voor de leefomgeving hebben. De Omgevingswet stimuleert in feite het democratische proces." <

Joke van Wensem

Contact

 joke.van.wensem@minienm.nl

Joke van Wensem is coördinerend-specialistisch adviseur bij het ministerie van Infrastructuur en Milieu, directie KIS (Kennis, Innovatie en Strategie). Thema's: kennis voor decentrale overheden en Klimaatbestendige stad (nationaal kennis- en innovatieprogramma water en klimaat).

ESSAY

Ardaan van Ravenzwaaij werkt sinds 1 april 2016 voor de directie Democratie en Burgerschap van het ministerie van BZK als manager van het kennisprogramma 'Vitale en Weerbare Democratie'. Daarvoor was hij hoofd van het Bureau Verkenningen en Onderzoek bij BZK. Hij heeft ruime ervaring op het gebied van strategische kennisontwikkeling en schreef eerder onder andere over veiligheidsbeleid, goed bestuur, nieuwe scheidslijnen in de samenleving en de transitie van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving.

Contact

✉ ardaan.ravenzwaaij@minbzk.nl

Boudewijn Steur werkt als clusterhoofd Strategie bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en was voorheen projectleider van de Studiegroep Openbaar Bestuur. Hij houdt zich de afgelopen jaren bezig met maatschappelijke scheidslijnen. Steur heeft politieke cultuur en cultuurgeschiedenis gestudeerd en publiceert geregeld over Nederlandse politieke theorie in het verleden.

Contact

✉ boudewijn.steur@minbzk.nl
in www.linkedin.com/in/boudewijnsteur
t [@boudewijnsteur](https://twitter.com/@boudewijnsteur)

Sociale scheidslijnen

De ene burger is de andere niet

Door Boudewijn Steur en Ardaan van Ravenzwaaij

Freek en Nel leven in een samenleving waarin de traditionele verzorgingsstaat op zijn retour is. Taken en verantwoordelijkheden van de overheid schuiven terug naar burgers en maatschappelijke organisaties. Wat betekenen de begrippen 'zelfredzaamheid van burgers' en 'zorgplicht van de overheid' voor hen?

Hoe zelfredzaam willen en kunnen Freek en Nel zijn en in welke gevallen moet er zorgplicht bij de overheid blijven? Anders gezegd: hoe beleven mensen uit verschillende leefmilieus met verschillende waardeoriëntaties deze transitie? Voor bestuurders en beleidsmakers die bezig zijn met het vormgeven van de transitie van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving is dit een belangrijke vraag. Zij stimuleren burgers om ook zelf na te denken over zelfredzaamheid en zorgplicht en om in hun dagelijks leven daaraan meer of een andere invulling te gaan geven. De impliciete veronderstelling is daarbij nogal eens dat opvattingen en gedrag kunnen veranderen als gevolg van nieuwe informatie of door het discussiëren over deze opvattingen. Dat is deels waar, maar voor een belangrijk deel komen opvattingen ook voort uit vaste waardeoriëntaties. Uit onderzoek blijkt dat onze perspectieven op zelfredzaamheid en zorgplicht nauw samenhangen met overtuigingen over wat in het leven >

Nel (63) is een lager opgeleide huisvrouw en woont samen met haar man in een sfeervolle oude wijk van een middelgrote stad, waar ze ook is opgegroeid.

Drie dagen in de week past ze op twee van haar kleinkinderen, omdat haar alleenstaande dochter onregelmatige diensten draait als verpleegster in een verzorgingshuis. Haar hele leven heeft ze ieder dubbeltje moeten omdraaien. Ze begrijpt dat de overheid ook zuinig aan moet doen, maar niet waarom het vooral (weer) de mensen in haar wijk treft.

Freek (41) is een man met een afgeronde universitaire opleiding en een goede baan bij de bank. Hij woont in een vrijstaande nieuwbouwwoning aan de rand van de stad met zijn vrouw en twee kinderen. Zijn ouders en schoonouders zijn gepensioneerde, gezonde en actieve levensgenieters. Freek heeft zelf altijd hard gewerkt voor zijn succes. Hij vindt dat andere mensen – als zij daartoe in staat zijn – zelf ook verantwoordelijk zijn voor hun leven.

“Lager en hoger opgeleiden hebben vaak uiteenlopende opvattingen over maatschappelijke thema’s”

belangrijk en wezenlijk is. En dat zijn opvattingen die niet zo makkelijk te veranderen zijn. Mensen denken in bestaande mentale en cognitieve structuren. Nieuwe informatie en ontwikkelingen worden daarin ingepast en ingekaderd.

Segmentering in kaart brengen

Sociale scheidslijnen in de samenleving kunnen voortkomen uit kenmerken als religie, levensstijl, opleiding of inkomen. Deze kenmerken bepalen voor een belangrijk deel de bril waarmee mensen naar de wereld om hen heen kijken. Zo hebben lager en hoger opgeleiden vaak uiteenlopende opvattingen over maatschappelijke thema’s. Lager opgeleiden oordelen minder positief over de politiek dan hoger opgeleiden en zijn ook minder positief over het lidmaatschap van de Europese Unie. Lager opgeleiden zijn doorgaans ook minder vaak actief in het publiek domein. Voor beleids-

Wat zouden Freek en Nel van de instroom vinden? Grote kans dat Freek schande spreekt van de verstoring van een raadsvergadering over het nieuwe AZC, terwijl Nel zich afvraagt waar die vluchtelingen allemaal moeten gaan wonen, denkend aan de huisvesting van haar gescheiden dochter.

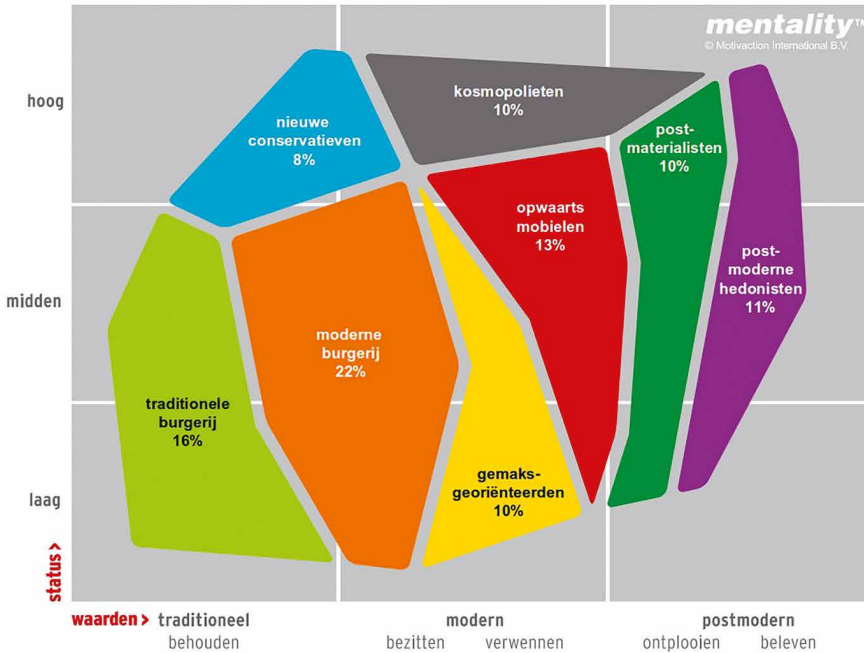
makers is het van belang deze scheidslijnen te onderkennen. De laatste tien jaar is hier meer aandacht voor.

Door elementen te clusteren die mensen belangrijk en wezenlijk vinden, is het mogelijk de segmentering van de samenleving te beschrijven. In deze segmenteringen worden verschillende achtergrondkenmerken (zoals geloofsovertuiging, etnische achtergrond, mate van verstedelijking) meegenomen. Een bekend voorbeeld hiervan zijn de mentality-milieus, de acht sociale milieus die Motivaction onderscheidt, waarbij mensen zijn geclusterd op basis van persoonlijke waarden.

Zorgplicht voor migranten?

Opvattingen over zelfredzaamheid en zorgplicht worden dus mede bepaald door de waardeoriëntaties van mensen. Bij de recente **instroom** van migranten hebben we gezien hoe anders zelfredzaamheid (van migranten) en zorgplicht (van de overheid en van burgers voor migranten) door mensen beleefd kunnen worden. Tegenover mensen die spontaan woonruimte aanbieden staan zeer verontruste burgers die het allesbehalve logisch vinden dat Nederland deze migranten onderdak biedt. Uit onderzoek van Motivaction blijkt dat van de ‘Postmaterialisten’ maar 1 procent het zeer eens is met de stelling dat migranten hun situatie aan zichzelf te danken hebben, terwijl bij de ‘Opwaarts mobielen’ dat 8 procent is. Dat verschil komt voort uit het feit dat de

Mentality-milieus in Nederland

In dit model worden mensen naar hun persoonlijke waarden verdeeld over acht sociale milieus.

Bron: www.motivaction.nl/mentality

Opwaarts mobielen sterk geloven dat je zelf verantwoordelijk bent voor je eigen geluk.

Veranderende tijden

Opvattingen over zelfredzaamheid en zorgplicht veranderen mee met waardeoriëntaties in de loop van de tijd. Dit wordt het best geïllustreerd door de gevolgen van de ontkerkelijking. Uit onderzoek blijkt dat naarmate mensen frequenter naar de kerk gaan, zij een grotere bereidheid hebben om voor zichzelf en voor anderen te zorgen. Zij hebben ook de overtuiging dat het niet de overheid, maar de gemeenschap zelf is die verantwoordelijk is voor het oppakken

van een aantal sociale vraagstukken. Deze zienswijze komt steeds minder voor als gevolg van het teruglopende aantal kerk-gangers. Een andere illustratie is de veranderende houding ten opzichte van gezondheid. Onze oriëntatie op gezondheid is de afgelopen decennia sterk gewijzigd. We zien dat de waarde die aan vitaliteit wordt gehecht enorm is gegroeid en gelijktijdig ook de gevoelde verantwoordelijkheid voor het eigen lichaam. Het gaat om significante verschuivingen. Uit onderzoek van het SCP blijkt dat in 2007 bijna 58 procent van de mensen vond dat ongezond leven, zoals roken of drinken, gestraft kon worden door >

“Onze samenleving fragmenteert, beleidsmakers moeten zich kunnen verplaatsen in verschillende werelden die ze niet zo goed kennen”

een hogere eigen bijdrage. In 2014 is dat percentage gestegen naar 83 procent. Dat beïnvloedt uiteraard de zorgplicht van de overheid.

Als **opvattingen in de samenleving** veranderen, over verantwoordelijkheid voor jezelf, voor de ander of voor de gemeenschap, is niet iedereen even goed in staat om mee te bewegen.

Geen generieke oplossingen

Volgens recentelijk onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau vinden sommige burgers voor de leefbaarheid van hun dorp de beschikbaarheid van voorzieningen (een lokale winkel of school) heel belangrijk, terwijl andere burgers meer belang hechten aan de kwaliteit van de fysieke omgeving. Dat vertaalt zich naar de bereidheid zich daarvoor in te zetten. Wat

Freek kan zich heel goed redden en als zijn ouders hulpbehoevend worden, hebben zij ook de financiële armslag om huishoudelijke hulp en verzorging te regelen. Voor iemand als Nel is het waarschijnlijk dat als zij nog meer op haar schouders krijgt, haar fysieke en financiële belasting zodanig toenemen dat ze in de problemen komt. En daarvan zijn dan ook de mensen in haar omgeving de dupe.

mensen belangrijk en wezenlijk vinden, wordt gevormd door hun achtergrond, hun leven. Deze opvattingen veranderen niet een-twee-drie.

Wanneer bestuurders en beleidsmakers zich onvoldoende rekenschap geven van het belang van en de verschillen in waardeoriëntaties van verschillende groepen burgers is het onvermijdelijk dat meer recht wordt gedaan aan de opvattingen van de ene groep dan aan die van de andere. Er wordt dan beleid ontwikkeld en uitgevoerd waar de een prima mee uit de voeten kan maar dat bij de ander tot (nog meer) onbegrip leidt. Het risico bestaat dat bestaande scheidslijnen verscherpt worden en tegenstellingen vergroot worden. Op basis van inzicht in verschillen in waardeoriëntaties en posities ten opzichte van sociale scheidslijnen kan het nodig zijn om in communicatie en beleid te diversifiëren. Generieke oplossingen, denk bijvoorbeeld aan eenzelfde aantal uren huishoudelijke hulp voor iedereen, zoals we in sommige gemeenten hebben gezien, zullen al snel wringen.

Naarmate onze samenleving meer fragmenteert, nieuwe scheidslijnen bovenop de oude komen, wordt het steeds wezenlijker voor beleidsmakers om zich te kunnen verplaatsen in de werelden die zij niet vanuit hun eigen directe ervaring kennen en in waardeoriëntaties die ze misschien maar beperkt kunnen delen. <

Zorgplicht of zorgrecht?

Zorgplicht is een intrigerende term. Ik heb wel wat met zorgen. Zorg voor je kinderen is beter dan zorg om je kinderen. Het eerste drukt de essentie uit van iets geven aan de ander en het tweede is niet meer dan een interne emotie. Het eerste levert iets op, het tweede meestal niet, kan ik uit ervaring zeggen.

Annemieke Nijhof was raadsadviseur van minister-president Balkenende in het kabinet-Balkenende II. In 2008 werd ze als Directeur-Generaal Water bij het ministerie van Verkeer & Waterstaat verantwoordelijk voor het waterbeleid in Nederland. Vanaf 2012 is ze CEO van advies- en ingenieursbureau Tauw.

Contact

annemieke.nijhof@tauw.com

We maken ons veel zorgen om de grote duurzaamheidsuitdagingen rond klimaatverandering, de uitputting van grondstoffen en het verlies aan biodiversiteit. Deze zorgen leveren echter pas wat op als we ze omzetten in *zorg voor* de aarde en onze leefomgeving. Nu is *zorgen voor* in het rijksbeleid het afgelopen decennium in het gedrang gekomen. Immers, de overheid wilde niet langer de volledige verantwoordelijkheid dragen en voerde een nieuw motto in: *van zorgen voor naar zorgen dat ...*

Ik ben zelf groot pleitbezorger van het betrekken, activeren en waarderen van de inbreng van burgers en bedrijven. Mij bekruipt het gevoel dat de overheid te veel afstand heeft genomen. Met dure woorden als 'systeemverantwoordelijkheid' lijkt de overheidsbetrokkenheid en emotionele verbondenheid met de uitdagingen verminderd. En nu duikt het woord *zorgplicht* op. Ik word erg verdrietig van dat woord, omdat het de bron van zorg – de intrinsieke motivatie om te willen zorgen voor iets wat je dierbaar is – vervangt door iets wat moet van een ander. Ik zou graag de zorg voor de leefomgeving toevertrouwen aan mensen die die zorg ook graag willen geven.

Bij Tauw hebben we een aantal jaren geleden een aloude inspiratiebron (de Romeinse architect Vitruvius) in ere hersteld. De leefomgeving kent een gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde. Waarde wordt door mensen toegekend. Wij willen zorgen voor al deze waarden in onze projecten, door samen met de gebruikers van de ruimte vast te stellen *voor welke waarden we willen zorgen* en tot welke prijs. Dat vraagt om een debat en interactie. Balanceren, onderhandelen en uitruilen van waarden. Zo'n proces levert verbluffende resultaten op als je het gesprek start met het persoonlijk maken van de dialoog.

Ik pleit daarom voor een *zorgrecht*: het recht om betrokken te worden en bij te mogen dragen aan de onvermijdelijke veranderingen die er op de leefomgeving afkomen. Gewoon weer samen ergens voor zorgen: overheid, burgers en bedrijven.

Annemieke Nijhof,
CEO Tauw Group

INTERVIEW

Inspiratie uit het sociale domein

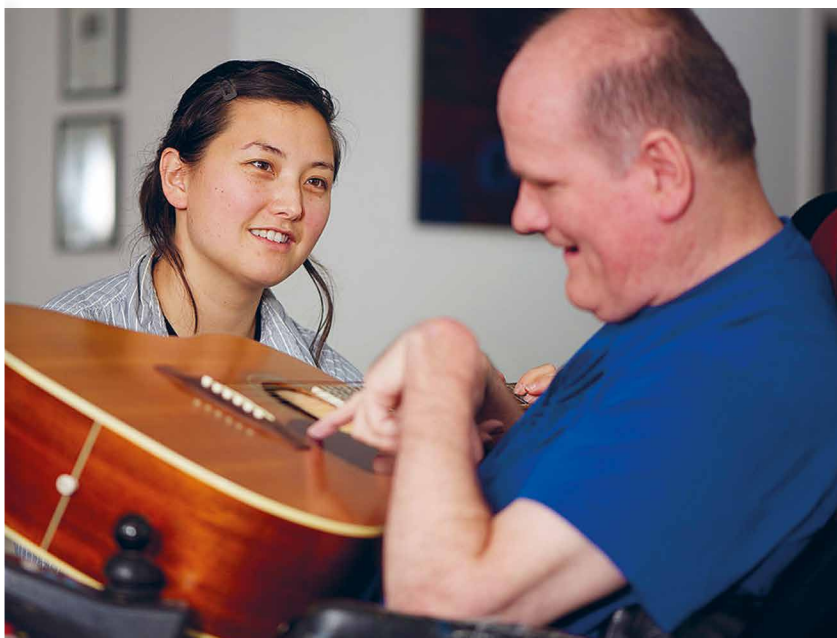
Gemeenten moeten leren om burgers te vertrouwen

Door Ingrid Zeegers

Toppunt van zelfregie: burgers die kiezen voor een persoonsgebonden budget (pgb) waarmee ze hun eigen zorg regelen. Is iets vergelijkbaars denkbaar voor de leefomgeving? Aline Molenaar, directeur van Per Saldo, over de combinatie van zelfregie en decentralisatie in de zorg en de lessen die er te leren zijn.

Wat bracht u ertoe om Per Saldo op te richten?

“Per Saldo is in 1996 voortgekomen uit een groep actieve mensen met een fysieke beperking die een eigen leven wilden leiden en zelf hun zorg wilden kiezen. In de jaren negentig bepaalde de zorgaanbieder alles. De wens ontstond om het geld dat gemoeid was met die zorg, zelf te mogen besteden. Zo is het pgb het middel geworden om zelf zorg te regelen. Daar komt wel veel bij kijken. Er gelden allerlei (fiscale) regels, rechten en plichten. Per Saldo helpt mensen op weg met informatie, advies en trainingen.”

Wat voor soort ondersteuning hebben mensen met een pgb in de praktijk het meest nodig?

“Informatie in gewone mensentaal, want ze moeten voldoen aan veel verschillende regels. En die moeten ze kunnen begrijpen. Ten tweede praktische ondersteuning bij het inkopen van de zorg: hoe maak je een inkoopplan? Sommige mensen kunnen uit de voeten met de informatie op onze website en met ‘slimme lijstjes’, maar dat geldt lang niet voor iedereen. Mensen zouden ook graag ondersteuning hebben bij gesprekken met de gemeente en zorginstellingen. Dat is voor onze organisatie niet haalbaar, want onze landelijke vereniging telt ruim 25.000 leden. Ten slotte is er grote behoefte aan juridische ondersteuning. We werken daarvoor samen met een gespecialiseerd advocatenkantoor. Na de decentralisatie van de Wmo (Wet maatschappelijke ondersteuning) en de Jeugdzorg in 2015 is het aantal vragen voor juridische hulp verviervoudigd.”

Welke veranderingen ziet u bij gemeenten na de decentralisatie van de zorg?

“De decentralisatie ging gepaard met bezuinigingen. De eerste reflex van veel gemeenten was ‘knijpen’. Sommige pgb-houders kregen een brief van

hun gemeente met daarin de boodschap: ‘Wat u had, kunt u niet houden.’ Een negatief begin. Gelukkig zijn er ook gemeenten die wel eerst heel goed gingen onderzoeken waar de burgers behoefte aan hadden. De tweede reflex van gemeenten was: toch sturen. Ze kochten zelf zorg in bij allerlei aanbieders vanuit het idee dat dat de beste kwaliteit zou opleveren. Ze probeerden budgethouders zorg te leveren via algemene voorzieningen. Maar dat is nou juist níét de bedoeling van het pgb. Gemeenten moeten nog leren om burgers te vertrouwen. De kwestie ‘vrije keuze’ ligt bij de rechter. Daarna moeten de gemeenten zich aan de rechtelijke uitspraak houden.”

Zijn er grote verschillen in uitvoering tussen gemeenten, en zo ja, hoe rechtvaardig is dat voor burgers?

“Als je bijvoorbeeld kijkt naar de tarieven die gemeenten hanteren, kunnen de verschillen groot zijn. Voor het inhuren van informele zorg rekenen sommige gemeenten een tarief van 4,75 euro per uur. Daar kun je niemand voor inhuren. Andere gemeenten rekenen voor dezelfde zorg 18 tot 20 euro. Je zult maar wonen in een gemeente waar een laag tarief gehanteerd wordt, dan vind je dus geen hulp. Dat is niet rechtvaardig. Ook daar moet de ➤

“Het Rijk mag best meer werk maken van zijn systeemverantwoordelijkheid”

rechter een uitspraak over doen, deze keer over de vraag wat een toereikend tarief is.”

Welke rol moet de Rijksoverheid volgens u in de huidige nieuwe situatie nog vervullen?

“De rol van de Rijksoverheid is heel belangrijk. Er zijn wettelijke regels, maar de interpretatie daarvan kan heel verschillend uitpakken. Dat kan voor burgers grote problemen opleveren. Voorbeeld: sommige gemeenten bepalen dat mensen voor ‘beschermde wonen’ geen pgb meer kunnen krijgen. Terwijl er prachtige wooninitiatieven zijn ontstaan door actieve ouders die met elkaar hebben geregeld dat mensen met een ernstige beperking toch bij elkaar kunnen wonen. Daarvan wordt gezegd dat het niet meer past bij het pgb. Dan hoop je toch eigenlijk dat de Rijksoverheid ingrijpt. Wat Per Saldo hieraan doet? Wij spreken eerst de gemeente aan, dan de wethouder, daarna de gemeenteraad. Als verandering uitblijft, melden we het bij het ministerie van

Aline Molenaar

Contact

 www.pgb.nl

Aline Molenaar is oprichter en directeur van Per Saldo, de vereniging van mensen met een persoonsgeboden budget (pgb). Daarvoor werkte ze als beleidsmedewerker bij de Nederlandse Gehandicaptenraad, de Raad van Toezicht van de vereniging Bartiméus, de Stichting Accessibility en de werkgroep Vanuit Autisme Bekeken.

VWS. Die gaat dan weer in gesprek met de gemeente. Het is duw- en trekwerk. Het Rijk mag best meer werk maken van zijn systeemverantwoordelijkheid.”

In het domein van de fysieke leefomgeving staan we aan het begin van een vergelijkbaar proces van decentralisatie met meer ruimte voor zelfsturing door burgers en bedrijven. Wat kunnen de gemeenten leren uit het sociale domein?

“De decentralisatie in de zorg is niet van de ene op de andere dag gegaan, maar achteraf wellicht toch nog te snel. Ambtenaren die ermee moesten werken, hadden te weinig kennis. Ze wisten vaak niet wat burgers met een pgb zelf mochten regelen en ze wisten te weinig af van bepaalde hulpvragen. Daarnaast ontbrak het de gemeenteconsulenten aan ervaring om rechtstreeks met pgb-houders in contact te zijn. Ze moesten vaak eerst leren om pgb-houders te begrijpen. Deze nieuwe taken vragen om een gedegen inhoudelijke voorbereiding.”

Stel dat burgers ook voor maatregelen in de leefomgeving een eigen budget krijgen. Hoe zou dat uitpakken?

“Ik denk dat dit ongelofelijk goed kan uitpakken. Omdat de kosten dan lager kunnen zijn, worden taken goedkoper. Burgers zijn bovendien tevreden over zelf gekozen maatregelen en oplossingen. Er zullen natuurlijk ook mensen zijn die niet goed kunnen omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheid. Maar die houd je altijd. De overheid moet niet te snel bang zijn voor misbruik en fraude, maar kijken hoe je dit kunt voorkomen. De gemeente heeft daarin een taak, namelijk door het stellen van randvoorwaarden, bijvoorbeeld aan de samenstelling van een wijkteam of aan de besluitvorming. Dat kan voor een groep burgers zelf complex zijn. Maar het uiteindelijke resultaat zal positief zijn. Als je mensen eigen verantwoordelijkheid geeft, worden ze trots op wat ze bereikt hebben.” <

Wat als het minder gaat?

De vraag ‘Zorgplicht of zelfredzaamheid?’ komt voort uit de angst dat er misschien niemand is wanneer het minder gaat – met de lichamelijke, geestelijke of financiële gezondheid. Moet u het zelf oplossen? En, kunt u dat wel?

Bas Haring is ‘volksfilosoof’.

Op een frisse en toegankelijke manier probeert hij wetenschap en filosofie zo uit te leggen dat het begrijpbaar wordt voor Jan en alleman. Via boeken, columns, lezingen en tv. Aan de Universiteit Leiden is hij bijzonder hoogleraar ‘publiek begrip van wetenschap’ en oprichter van het masterprogramma ‘media technology’ voor creatieve wetenschap.

Contact

✉ mail@basharing.com

Voorafgaand aan deze vragen moet eerst een andere vraag beantwoord worden: moet er wel wat gebeuren als het minder gaat?

Mijn ouders lazen vroeger Het Parool – die toen nog geen exclusief op Amsterdam gerichte krant was – en al vanaf dat ik kon lezen las ik hem braaf bijna dagelijks. Sommige verhalen zijn me bijgebleven. Zoals een interview met twee missionarissen – die bestonden toen nog. Ze woonden al decennia in Suriname en stonden op het punt met pensioen te gaan. Op kosten van de missie konden ze naar Nederland vliegen om hier in een speciaal missionarissen-bejaardentehuis te gaan wonen, maar dat wilden ze niet: “Wij blijven liever hier in het prachtige oerwoud wonen.”

“Maar als jullie ziek worden, bijvoorbeeld iets eenvoudigs krijgen als een longontsteking, dan gaan jullie daar in Suriname vermoedelijk dood”, stelde de interviewer. “Terwijl je in Nederland na een penicillinekuur binnen een paar dagen weer boven Jan bent.”

“Ja, hier in Suriname is de zorg minder. Zijn we op onszelf aangewezen. Maar ach, het zij zo. Als we ziek worden, gaan we dood.”

Dat heeft grote indruk op mij gemaakt. Getuige het feit dat ik me het interview veertig jaar later nog herinner. Vermoedelijk vanwege de wijze les: voordat je nadenkt over de vraag wie er voor je gaat zorgen als het minder gaat, is er de vraag óf er wel iets moet gebeuren als het minder gaat.

Als u een vermogen heeft, is er een gereede kans dat u een deel daarvan verliest. Ook wanneer u nu gezond bent, wordt u vast nog wel eens ziek. Flink ziek. En u wordt vermoedelijk ook, misschien zelfs voor langere tijd, flink ongelukkig. Dat is niet leuk, maar het hoort er wel allemaal bij.

Bas Haring,
‘Volksfilosoof’

INTERVIEW

Zelfregie als medicijn

Net als de zorg voor een veilig, schoon en leefbaar land is ook de gezondheidszorg een collectieve verantwoordelijkheid. Een belangrijke taak die we centraal geregeld en belegd hebben bij allerlei instituties, zoals verzekeringsmaatschappijen. Toch zijn we daarmee niet verzekerd van een goede gezondheid. Verzekeringsstrateg Jeroen Kemperman van Zilveren Kruis (Achmea) over zorgplicht en zelfredzaamheid.

Door Ingrid Zeegers

Klopt het dat de balans tussen collectieve en individuele verantwoordelijkheid aan het verschuiven is?

“Het spanningsveld tussen collectieve zorgplicht (basisverzekering) en eigen verantwoordelijkheid is minder groot dan je denkt. Zorgplicht gaat erover dat er zorg beschikbaar is voor iedereen, altijd en overal, los van de vraag hoe gezond je leeft. Iedereen heeft er recht op. Eigen verantwoordelijkheid heeft betrekking op je levensstijl in het dagelijks leven. Op het grensvlak gaat het over de mogelijkheid van mensen om hun eigen diagnose of behandeling ter hand te nemen. Denk aan iemand

met diabetes die zelf zijn eigen suikerspiegel meet en insuline toedient. Dat is niet verplicht. Je laat mensen niet doodgaan als ze het niet zelf doen. Maar zieke mensen voelen zich wel een stuk gezonder als ze zichzelf kunnen redden. Voorbeeld: in het Ryhof ziekenhuis in Zweden moesten nierpatiënten voorheen dagelijks op vastgestelde tijden naar het ziekenhuis om hun bloed te zuiveren. Nu bepalen ze zelf op welk tijdstip ze de dialyse uitvoeren, omdat ze het dialyseapparaat zelf mogen bedienen. De dialyseverpleegkundige hoeft er niet meer bij aanwezig te zijn. Daarmee krijgen de patiënten meer regie op het dagelijks leven en kunnen ze het zo plannen dat ze

ook kunnen werken of voor de kinderen zorgen. En dat voelt meteen een stuk gezonder.

Er speelt ook een andere ontwikkeling mee. Door ons collectieve zorgsysteem zijn we er goed in geworden om mensen lang in leven te houden. De mondiale levensverwachting is sinds 1900 van 35 naar 70 jaar gegaan. Elke week stijgt de gemiddelde levensverwachting met een weekend. Een meisje dat nu in Nederland geboren wordt, leeft gemiddeld 100 jaar. De uitdaging zit niet meer in de levensverwachting, maar in de zorg dat mensen zich goed blijven voelen. De verschuiving van zorgplicht naar zelfregie gaat dus ook over het organiseren van meer gezonde jaren.”

Hoe gezonder, hoe minder ziektekosten. Hoe proberen jullie de eigen verantwoordelijkheid voor de gezondheid van mensen te stimuleren?

“Op verschillende manieren. Zilveren Kruis richt zich op werkgevers, senioren en werkt met vitaliteitsprogramma’s. Voor werkgevers en werknemers hebben we een ‘driepartijenovereenkomst’ voor mensen met zwaar overgewicht en dus met extra risico. Die kunnen meedoen aan een programma waarmee ze binnen vier maanden van hun overgewicht afkomen. Wij betalen de rekening als het ze lukt, omdat we denken dat het zich terug- ➤

“Toenemende ruimte voor eigen initiatief en verantwoordelijkheid van burgers en bedrijven betekent nog niet dat de overheid minder voor onze leefomgeving hoeft te zorgen”

verdient in de ziektekosten. Als het niet lukt, achterhalen we de oorzaak. Als iemand niet is komen opdagen bij de fitness of de dieetadviezen niet opvolgt, dan betaalt hij de rekening zelf. Als iemand alles gedaan heeft, maar het niet gehaald heeft, mag de zorgverlener geen rekening indienen. Het programma is een succes. Meer dan de helft van de mensen haalt het en realiseert een gewichtsafname van zes tot tien kilo.

Voor senioren richten we ons op de inkoop van producten en diensten rond de woning. Mensen willen graag thuis blijven wonen. We stimuleren daarom thuisbewaking, telemonitoring en de teledokter, maar ook maaltijden en klussen aan huis. Daartoe kopen we allerlei voorzieningen goedkoop in en delen we het collectieve voordeel met de klant. Voorbeeld: sensoren die mensen in huis kunnen plaatsen om beweging te registeren. Deze sensoren zitten niet in de basisverzekering, want ze vallen niet onder de term ‘medisch’. Ander voorbeeld: korting op de iPad en elke dinsdag iPad bingo. Dan vergeten mensen die het huis niet uitkunnen even hun pijn en eenzaamheid, en dat is ook goed voor de gezondheid. Ook stimuleren we senioren om woongemeenschappen te vormen, zodat mensen zich minder eenzaam voelen. De vraag is: kunnen we panden herbestemmen om nieuwe sociale woonvormen mogelijk te maken? Dat geldt overigens niet alleen voor senioren, maar ook voor gezinnen met de zorg voor kinderen met een geestelijke of lichamelijke beperking. Of voor echtparen waarvan één persoon begint te dementeren en intensieve zorg nodig heeft. Dat zoeken

naar sociale woonvormen heeft raakvlakken met de zorg voor de leefomgeving, want dat gaat over infrastructuur en hoe je Nederland inricht.”

Zijn er nog meer raakvlakken tussen de ziektezorg en de zorg voor de leefomgeving?

“Als het gaat om de zorg voor de leefomgeving moeten we oppassen voor een valkuil.

Toenemende ruimte voor eigen initiatief en verantwoordelijkheid van burgers en bedrijven betekent nog niet dat de overheid minder voor onze leefomgeving hoeft te zorgen. Een astmapatiënt die naast de landingsbaan van Schiphol woont, heeft immers weinig keuze. Belangrijke randvoorwaarden voor een gezonde leefomgeving, zoals schone lucht, schoon water en schone grond, moet de overheid regelen omdat mensen dat zelf niet kunnen. Ook hebben we in de samenleving altijd te maken met het *free riders* dilemma: waarom zou ik wel moeite doen als mijn buurman het niet doet? Zorg voor de leefomgeving vraagt blijvend om collectieve regie.” <

Jeroen Kemperman

Contact

✉ jeroen.kemperman@zilverenkruis.nl

Jeroen Kemperman is senior-manager Strategie Business Development bij Zilveren Kruis van Achmea. Hij is met een redactieteam ook auteur van boeken over briljante businessmodellen in het algemeen (2013), in de zorg (2014), in finance (2015) en in food (2016). Hij is spreker en docent bij onder andere Nyenrode, Erasmus Universiteit en Sprout.

“De burgers wilden weten hoe gezond de lucht op straat écht is.”

Een rechtszaak voor schone lucht

Uit metingen van burgers blijkt dat de luchtkwaliteit in Nederland onder de maat is. Milieudefensie eist dat de luchtkwaliteit overal voldoet aan de Europese normen en sleept de staat daarom voor de rechter. Sandra Ball, Bewegingsmanager bij Milieudefensie: “Wij zijn allemaal verantwoordelijk voor onze eigen gezondheid, maar dat kan alleen als de overheid voor gezonde leefomstandigheden zorgt. De overheid laat de luchtkwaliteit ook onderzoeken, maar die resultaten worden over heel Nederland gemiddeld. De burgers die meededen aan ons meetprogramma wilden weten hoe gezond de lucht op straat écht is.”

Het meetprogramma startte in 2012 op honderd locaties, en ging vanaf 2014 door op de vijftig slechtste plekken. Uit die jaargemiddelde meetcijfers blijkt dat de kwaliteitsnormen voor schone lucht niet overal worden gehaald, vooral niet in de grote steden. “We willen daarom dat de overheid meer maatregelen neemt. Denk aan milieuzones of aan snelheidslimieten. Vandaar de rechtszaak. De steun voor de campagne is groot. De rechtszaak is tot stand gekomen door middel van crowdfunding.”

Als groep staan burgers sterker

Volgens Ball is deze casus *schone lucht* illustratief

voor de kracht van de samenleving. “Burgers organiseren zich meer dan vroeger rond specifieke milieuthema’s, zoals gasboringen, winning van schaliegas, voedsel en internationale handelsverdragen. Als landelijke organisatie helpen we die lokale groepen burgers met informatie en advies, en brengen we groepen met elkaar in contact. Dat is belangrijk, want als groep staan burgers gewoon sterker. Dat samenwerken doet Milieudefensie zelf ook: voor het thema schone lucht trekken we vaak op met organisaties zoals het Longfonds en de Fietzersbond.”

Ball ziet tegelijk ook een andere trend, namelijk die van een terugtrekkende overheid. “De overheid stoot taken af en rekent op zelfredzaamheid van de samenleving. Maar dan moeten de regels en kaders wel in orde zijn, want burgers kunnen de lucht zelf niet schoner maken. Een terugtrekkende overheid zou ook moeten betekenen dat burgers niet alleen meer taken en verantwoordelijkheden krijgen, maar ook meer invloed. Dat ze meedenken over maatregelen. Democratie is immers meer dan een paar keer stemmen.”

Sandra Ball is manager Bewegingsopbouw bij Milieudefensie.

Contact

✉ sandra.ball@milieudefensie.nl

EXPERIENCE

6
dec

Uitnodiging Systemische opstellingen over zelfredzaamheid en zorgplicht

Wat is het huidige verantwoordelijkheidsgevoel van burgers, bedrijven en overheid? Welke bewegingen in zelfsturing en zorgplicht zijn er gaande in onze maatschappij? Het Bert Hellinger Instituut Nederland laat het ons ervaren!

- Wat als burgers andere plannen voor hun leefomgeving hebben dan de politiek?
- Durven we te vertrouwen op het idee van zorgplicht bij iedereen?
- Welke systeemverantwoordelijkheid moet de Rijksoverheid laten zien?

We zoeken naar antwoorden op deze vragen tijdens de Lichtkogel Experience op **6 december van 10.00 tot 16.00 uur in het LEF future centre in Utrecht**. Door middel van *systemische opstellingen* gaan we verkennen hoe onze denkbeelden over de verdeling van verantwoordelijkheden aan het schuiven zijn. Met deze methode kunnen we inzicht krijgen in onder andere de verhoudingen tussen groepen en de dynamiek in een systeem.

Hoe werkt het? Een deelnemer brengt een vraagstuk in. De personen, functies en concepten die voor de vraag relevant zijn, worden in de ruimte geplaatst. Door posities van representanten te veranderen, ontbrekende elementen toe te voegen en relaties te benoemen, kunnen nieuwe inzichten over mogelijke oplossingen ontstaan.

Programma

9.30 uur: Inloop met koffie

10.00 uur: Korte introductie

10.10 uur: Jan Jacob Stam, directeur van het Bert Hellinger Instituut Nederland, legt uit hoe een systemische opstelling werkt en wat we kunnen verwachten. Vervolgens begeleidt hij de groep in een opstelling over **zelfredzaamheid en zorgplicht**.

12:00 uur: Lunch

13:00 uur: We verdelen ons in subgroepen die elk een specifiek vraagstuk uit het ochtendgedeelte verder onderzoeken in een opstelling. Ten slotte bespreken we onder leiding van het LEF met elkaar de oogst van de dag.

16.00 uur: Afsluiting en borrel

Aanmelden

U kunt zich tot 28 november aanmelden bij Annemiek Bosch via lichtkogel@rws.nl, onder vermelding van uw naam, organisatie en e-mailadres. De inschrijving sluit bij zestig deelnemers.

TRENDWATCH

TRENDWATCH

Welke ontwikkelingen spelen er in de samenleving, wat zijn nieuwe trends die ons denken en handelen in het ruimtelijk domein en onze wijzen van organiseren kunnen gaan beïnvloeden? Trendwatch bevat korte interviews die aan het denken zetten over de toekomst.

Hebt u suggesties voor trends die u hier graag samen met ons voor het voetlicht zou willen brengen? Meld het ons via lichtkogel@rws.nl.

Next generation DNA-analyse

Over vijf tot tien jaar scannen we met de smartphone de bomen in het park en zien we welke exemplaren er familie zijn. Dat kan dankzij de zogenaamde ‘derde generatie DNA-sequencing technieken’. Die worden nu al gebruikt om bijvoorbeeld het ebola- of het zikavirus te identificeren. Zijn de technieken ook geschikt voor monitoring van de waterkwaliteit?

Door Ingrid Zeegers

“Het maken van een DNA-profiel was tot voor kort gebaseerd op een complex biochemisch proces waarbij er een streepjescode werd gemaakt van gekleurde stukken DNA”, vertelt Andrew Segrave, toekomstwetenschapper bij KWR Waterycycle Research Instituut. “Deze dure en tijdrovende biochemische analysemethoden kennen we als de tweede generatie DNA-sequencing. Waterbeheerders kunnen nu nog prima uit de voeten met deze technologie voor incidentele analyses, bijvoorbeeld om de zwemwaterkwaliteit te controleren of om de aanwezigheid van zeldzame vissoorten te bepalen. Geleidelijk wordt dit biochemische proces nu echter vervangen door nanotechnologie: de derde generatie DNA-sequencing technieken.”

Snel en bijna kosteloos

KWR voerde een impactstudie uit naar de derde generatie DNA-sequencing technieken, in opdracht van de drinkwaterbedrijven. Dankzij deze krachtige techniek is het mogelijk om real time en bijna kosteloos ziekteverwekkende bacteriën en virussen in water te identificeren. De methode wordt door Rijkswaterstaat nu al gebruikt voor zwemwater, en binnenkort ook voor de visstandmonitoring voor de Kaderrichtlijn Water. Hoe werkt het? In het watermonster tref je een paar strengtjes DNA aan. Met de techniek PCR (Polymerase Chain

Reaction) kun je de stukjes DNA waarin je geïnteresseerd bent, vermenigvuldigen. De hele DNA-streng wordt door een nanobuisje geleid en de elektromagnetische spanning van de vier DNA-basen (guanine, cytosine, adenine en thymine) wordt gemeten. Met het DNA-screeningapparaat kun je heel snel aan de sequentie van het DNA zien welke vissoorten of bacteriesoorten er in het water zitten. Om soorten organismen te identificeren zijn er wel nieuwe databanken nodig om de DNA-profielen onderling te kunnen vergelijken.

Toepassing in water zorgt voor big data

Sommige voortvarende organisaties schaften alvast een derde generatie DNA-screening-apparaat aan. Maar na gebruik bleef de techniek op de plank liggen. Waarom? Segrave: “Water is complex om mee te werken. De concentraties DNA in water zijn erg laag, terwijl de soorten-diversiteit groot is. Er ontstaan zo veel digitale gegevens, dat opslag van die data een probleem wordt. Cloudoplossingen zijn duur. Sommige organisaties zetten meetgegevens noodgedwongen op harde schijven om ze vervolgens per busje naar een dataverwerkend bedrijf te vervoeren voor interpretatie.” Kan dat niet handiger? “Ja, maar de software om de enorme hoeveelheid data te verwerken is nog erg in ontwikkeling.”

Nieuwe methode van DNA-analyse test de waterkwaliteit.

Ondertussen vragen waterbeheerders zich af wat deze trend concreet gaat betekenen. “Om daar samen een antwoord op te vinden organiseerden we op 30 augustus 2016 een symposium om de meest prangende dilemma’s in kaart te brengen. Voor welke toepassingen in water zou de techniek kunnen worden ingezet? Maar denk ook aan kwesties als big data, ontbrekende software om de data te lezen, of aan problemen met de voorbereiding van de watermonsters voor ze het apparaat in kunnen (extraheren, concentreren en prepareren). Daarnaast moet er straks wet- en regelgeving worden aangepast en zullen er nieuwe standaarden moeten komen (hoe ga je op een vergelijkbare manier om met de techniek).” Naast deze technische uitdagingen spelen er sociale kwesties. “De nu betrokken professionals weten nog niet of ze er blij mee moeten zijn, want ze moeten hun traditionele (microbiologische) expertise straks heel anders gaan gebruiken.”

Waterorganisaties houden zelf de regie

Er zijn verschillende soorten DNA-technieken in opmars. Het ene bedrijf ontwikkelt een super-nauwkeurige identificatiemethode die geschikt lijkt voor laboratoriumtoepassingen. Een ander bedrijf richt zich juist op screeningstoepassingen voor hele kleine apparaten, vergelijkbaar met een

usb-stick. Is het voorlopig niet veel handiger om de ontwikkelingen aan de markt over te laten? “Nee, want dan verliezen waterorganisaties de regie en worden ze afhankelijk van commerciële bedrijven.” Wat staat ze dan te doen? “Het belangrijkste resultaat van de impactstudie is dat waterbeheerders willen samenwerken om kennis op te doen. Drinkwaterbedrijven, Rijkswaterstaat, waterschappen, KWR en universiteiten. Ze gaan samen nadenken over mogelijke toepassingen van de techniek en over betrouwbare partners. Daarvoor komt er een kennisplatform. Zo geven waterbeheerders dus mede vorm aan de trend, tot het omslagpunt op de markt wordt bereikt.” <

Contact: Andrew Segrave is milieuwetenschapper en senioronderzoeker Toekomststudies en Strategie bij KWR Watercycle Research Instituut. KWR is het onderzoeksinstituut van de drinkwaterbedrijven en komt voort uit KIWA. Segrave is oprichter van het platform voor gezamenlijke horizonsscanning van de watersector.

[e Andrew.Segrave@kwrwater.nl](mailto:Andrew.Segrave@kwrwater.nl)

Een nieuwe vorm van innoveren: de makathon

Bedenk een oplossing om plastic uit rivieren te halen. Deze uitdaging kregen teams van experts, studenten en andere geïnteresseerden deze zomer tijdens de Plastic Free Rivers Makathon. Rijkswaterstaat organiseerde dit evenement samen met onder andere waterleidingbedrijf en duinbeheerder PWN. Wat houdt zo'n 'makathon' in en wat is het nut ervan? Suze van der Meulen, Innovatie Manager bij PWN, legt het uit.

Door Bettina Gelderland

“Een makathon is een intensieve vorm van co-creatie. Multidisciplinaire teams werken daarbij korte tijd samen om een nieuwe oplossing voor een probleem uit te werken. Vaak is er een wedstrijd aan verbonden. De makathon is een variant op de hackathon. In Amerika, en de laatste jaren ook steeds vaker in Nederland, wordt de hackathon ingezet als middel om bijvoorbeeld nieuwe software te ontwikkelen. Anders dan bij de hackathon, ligt bij een makathon de nadruk niet zozeer op het ontwikkelen van software, maar meer op een fysiek eindproduct. Het succes van de makathon staat of valt met open communicatie en teamwork. Want door kennis te delen kom je samen tot betere innovaties. Het ideale team bestaat uit een mix van mensen met verschillende achtergronden en expertises: experts met inhoudelijke kennis van het onderwerp, creatievelingen die out of the box kunnen denken en technuten die een fysiek product kunnen maken. Ook heb je iemand nodig die de oplossing goed in de markt weet te zetten.”

Energie vasthouden

Een veelgehoord punt van kritiek bij hackathons is dat deze geen duurzame resultaten opleveren. “Dat is inderdaad een risico. Normaal gesproken

duurt een hackathon maar 24 tot 48 uur. In zo'n korte tijd komt heel veel energie los. Het is de kunst voor bedrijven om die vast te houden zodat het proces niet stopt als de hackathon achter de rug is. Daarom hebben we er vanuit de organisatie van de Plastic Free Rivers Makathon voor gekozen om een langere doorlooptijd aan te houden dan gebruikelijk: vier dagen verspreid over zes weken. Door de teams meer tijd te geven, konden ze niet alleen een prototype bouwen maar dat ook uitgebreid testen, ermee experimenteren en het verder aanscherpen. En we hebben goed nagedacht over de faciliteiten die de teams nodig hadden bij het ontwikkelproces, zoals 3D-printers. Ook was het voor de deelnemers heel waardevol dat ze hun ideeën steeds konden toetsen bij een groep experts. Allerlei marktpartijen zijn uitgenodigd mee te draaien in het proces. Op deze wijze konden de teams een goede basis leggen, en is de kans op een duurzaam resultaat groter.”

Weinig competitie

Hoe kijkt Van der Meulen terug op het evenement? “De open manier waarop de teams onderling samenwerkten tijdens de makathon, heeft me aangenaam verrast. Ze zochten elkaar actief op en dachten met elkaar mee. Het competitie-

Een idee om plastic uit rivieren te halen wordt getest tijdens de makathon.

element verdween daardoor naar de achtergrond. Het vinden van een goede oplossing voor de rivieren stond bij iedereen voorop. Dat heeft zeven hele goede pitches opgeleverd. De ideeën werden tijdens de makathon duidelijk naar een hoger niveau doorontwikkeld. De hoofdprijs ging naar het idee om een onderwaterscherp van luchtbelletjes te creëren via een buis met gaatjes. Het betreft een bewezen technologie om olie in water op te ruimen. Dit team heeft de kans gekregen om te testen of de oplossing ook werkt voor het verwijderen van plastic uit rivieren. Alle finalisten konden sowieso nog tijdelijk gebruikmaken van een coach om hun idee door te ontwikkelen en elders funding te krijgen.

Innovatie stimuleren

De aanloop naar de makathon ging niet over rozen. Er is nog veel weerstand tegen dit soort nieuwe vormen van werken. Mijn verwachting is

dat dat over een paar jaar verdwenen is. Makathons zullen een gangbare manier worden om innovatie te stimuleren en nieuwe projecten van de grond te krijgen. Zowel Rijkswaterstaat als PWN zijn van plan om in de toekomst meer van dit soort evenementen te organiseren. Er zijn genoeg onderwerpen te bedenken die zich ervoor lenen.” <

Contact: [Suze van der Meulen](mailto:suze.van.der.meulen@pwn.nl) is Innovation Manager bij PWN, het drinkwaterbedrijf van Noord-Holland en natuurbeheerder van de duingebieden langs de Noord-Hollandse kust. Daarnaast coördineert zij vanuit PWN in de rol van Innovation Manager het Drinking Water Field Lab, een plek voor cocreatie met behulp van slimme technologie.

[e suze.van.der.meulen@pwn.nl](mailto:suze.van.der.meulen@pwn.nl)
[in www.linkedin.com/in/suzevdmeylen](https://www.linkedin.com/in/suzevdmeylen)
[w www.plasticfreerivers.com](http://www.plasticfreerivers.com)

In Noord-Nederland draait het om horizontale samenwerking

Overheden moeten de komende jaren gaan leren om niet vanuit het eigen beleid naar de regio te kijken, maar andersom: wat is de regionale gebiedsopgave, en hoe dragen ze daar als overheden aan bij? Er beginnen al volop nieuwe vormen van samenwerking te ontstaan. En daarin loopt Noord-Nederland voorop, aldus Max van den Berg, voormalig commissaris van de Koning in Groningen.

Door Erna Ovaas

“Overheden zijn niet de enige zaligmakende kracht”, constateert Max van den Berg. “De samenleving kantelt naar burger en maatschappij.” In plaats van verticaal, moeten overheden horizontaal gaan leren denken. De bestuurslagen moeten leren veel meer samen op te trekken in een vruchtbare wisselwerking met bedrijven en maatschappelijke partners in de regio. En dat betekent loslaten en vertrouwen geven, maar ook het ontwikkelen van nieuwe manieren en nieuwe kaders, een proces dat met horten en stoten verloopt. Het is moeilijk om los te komen van de oude werkwijzen en overtuigingen. Van den Berg: “Iedereen valt terug op compartimentaal gedrag – hier zijn wij van – en op een gevoel van bevoegdheden – hier gaan wij over. Die neiging zie je zowel bij de provincie als bij het Rijk en de gemeenten. De mensen die vanuit het ministerie in de regio zitten, hebben bovendien te maken met een thuisfront dat nog niet op die nieuwe manier geordend is. Daar heerst nog de eenheidsstaatsgedachte. En dat belemmert de kansen voor regionale differentiatie.”

Concurreren is niet slim

Noord-Nederland beslaat een kwart van de oppervlakte van Nederland, terwijl er maar 1,5 miljoen

mensen wonen. De provincies Groningen, Friesland en Drenthe, en de grote steden in deze regio kunnen zich daardoor al een tijd niet meer permitteren om sectoraal te werken, of onderling te concurreren. “Als de opgaven gezamenlijk zijn, dan moeten we de expertise daarover bij elkaar zetten. We moeten wel presteren in hoe die regionale wereld aan het veranderen is. Daarin zetten we in Noord-Nederland een trend in de overheidscultuur.”

Kunnen de rijkspartners hier goed in meebewegen? “Door bezuinigingen is er veel capaciteit verdwenen bij de rijkspartners in de regio. Bij IenM en EZ is er heel veel bij elkaar geschoven. Zo’n rijksambtenaar heeft hier nu een breed pakket. Daardoor heeft hij het in Den Haag moeilijk, en in de regio heeft hij het ook moeilijk. Een uitzondering is de capaciteit voor droge en natte infra van Rijkswaterstaat. Rond de Zuidelijke Ringweg bij Groningen hebben we goed met Rijkswaterstaat samengewerkt. Maar na zo’n traject is het dan van wezenlijk belang dat er ook commitment van de minister is aan dit regionale resultaat.”

Van berekende naar gewilde toekomst

Wat betekent ‘denken vanuit de regionale gebiedsopgave’ voor de inhoudelijke koers van

De Eemshaven werd aangelegd met als belangrijk motief het creëren van werkgelegenheid.

Noord-Nederland? Van den Berg schetst hoe de ruimtelijke ordening in de jaren '60 tot '80 een krachtig beleidsonderdeel was. De Eemshaven werd aangelegd met als belangrijk motief het creëren van werkgelegenheid. In de periode daarna werd die manier van ruimtelijke sturing ideologisch teruggedrongen. Het moest meer via de markt. Vanaf de jaren '90 kon iets pas gerealiseerd worden als de maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) positief uitpakte. “De plannen voor de Zuiderzeelijn zaten precies op dat omslagmoment: de lijn was volgens de MKBA niet rendabel, dus de plannen gingen niet door. Nu speelt er sinds kort weer een idee voor een snelle verbinding van Noord-Nederland naar Hamburg en Berlijn. Internationaal slaat het goed aan, nationaal niet. ‘Dat doen we wel als het nodig is’, zeggen ze dan. Maar je moet zo’n discussie wel willen voeren! Niet de MKBA moet leidend zijn, maar welke toekomst we willen.”

Drie thema's

De grote thema's voor Noord-Nederland de komende jaren zijn de ontwikkeling van de agribusiness, de energietransitie en *healthy aging* (gezond ouder worden). Waarom deze? “Het is goed om de kansen te zien waar ook al een beetje trots en kracht zit.” Zo ligt de rol van krachtige speler in de energietransitie als het ware voor het grijpen, vanwege de ligging van Noord-Nederland: op een internationaal knooppunt voor gas- en elektriciteitsvoorziening, en met grote offshore windparken voor de kust. In de stichting Energy Valley werken overheden, kennisinstellingen en bedrijven in Noord-Nederland samen aan innovatieve energieoplossingen. “Een schoolvoorbeeld van horizontale samenwerking”, aldus Max van den Berg. Tot de partners hoort ook de Energy Academy Europe, internationaal centrum voor onderzoek, onderwijs en innovatie gericht op de energietransitie, en gevestigd in Groningen. Ook op het tweede thema, van de agribusiness, >

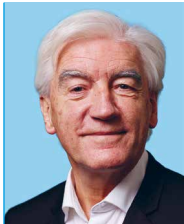
Healthy Aging is één van de thema's waar Noord-Nederland extra op inzet de komende jaren.

spelen er volop ontwikkelingen. “Uit het afval van de landbouw halen we al bio-energie, in de vorm van groen gas. Maar je kunt hier veel hoogwaardiger producten uit halen: groene chemie. In samenwerking met de grote chemiebedrijven die hier zitten, zoals AkzoNobel en DSM, gaan we daar de komende jaren mee aan de slag.” Het derde onderwerp, *healthy aging*, heeft te maken met de krimp en vergrijzing in de regio en wordt samen met Noord-Duitsland opgepakt. “Wij willen degenen zijn die het beste snappen wat er gebeurt bij veroudering van het menselijk lichaam. Met die kennis kunnen we eraan bijdragen dat mensen zo lang mogelijk gezond thuis kunnen blijven wonen.” Waar mogelijk worden er slimme koppelingen tussen de thema's gelegd. Zo wordt bij de aanpak

van de aardbevingsschade meteen ook aandacht gegeven aan leefomgevingskwaliteit en *healthy aging*.

Kaders die helpen

Dat Noord-Nederland zich zo op deze thema's werpt, is een ontwikkeling van de laatste vijf à tien jaar. Max van den Berg noemt het de 'strategie van de contramal': vanuit het probleem juist het initiatief pakken om te laten zien hoe het anders kan, op het gebied van energie, gezondheid en leefbaarheid. “Overheden die ruimte voor deze initiatieven bieden, zijn niet zwak. Ze zijn juist krachtig als ze deze initiatieven mee dragen en kaders weten te ontwikkelen die niet belemmeren, maar helpen.”

Max van den Berg

Contact

 info@energyacademy.org

 www.energyacademy.org

Max van den Berg was tot 1 april 2016 commissaris van de Koning in de provincie Groningen. Momenteel vervult hij verschillende functies, o.a. voorzitter van de Raad van Toezicht van de Energy Academy Europe.

De eerder verschenen edities van de Lichtkogel kunt u nabestellen via Lichtkogel@rws.nl.

Lichtkogel | 2014 | nr 1
Big Data

Lichtkogel | 2014 | nr 2
Gezonde verstedelijking

Lichtkogel | 2015 | nr 1
Synchronodaal transport

Lichtkogel | 2015 | nr 2
Nederland warmt op!

Lichtkogel | 2015 | nr 3
De verbeelding van de toekomst

Lichtkogel | 2016 | nr 1
Robots in de openbare ruimte

Lichtkogel | 2016 | nr 2
Denken vanuit de levenscyclus

Dit cahier is een uitgave van
Rijkswaterstaat.
Voor meer informatie kunt u
contact opnemen met de redactie
via lichtkogel@rws.nl

November 2016